

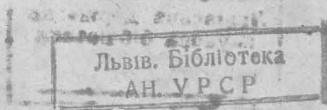
УКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ САМОСТІЙНИКІВ-СОЦІЯЛІСТІВ (У. Н. П.)

Українська революція (1917—1919). Діяльність партії
С.-С. в зв'язку з політичними подіями на Україні за
час 1901—1919. Ідеологія, програм і статут партії.

Хай живе Самостійний Україн-
ський Нарід — правний господарь
на своїй землі!

Хай жив: всесвітнє визволення
позводених націй!

Хай живе всесвітнє визволення
праці від влади капітала!



1920.

ВІДЕНЬ—КИЇВ.

Накладом Української Партії Самостійників-Соціалістів (У. Н. П.)

ПЕРЕДМОВА.

В західно-європейських державах, де розвинено громадське життя, рідко можна стрінати людину, що не належить до якоїбудь політичної партії, чи організації (т. зв. „дику“), бо там кождий громадянин хоче приймати і приймає ту або іншу участь в життю держави, народу, кляса, професії, а навіть ставить собі це в обовязок. В цих краях кождий громадянин по досягненні певного віку мусить самовизначитися, себ-то пристати до того або іншого колективу в залежности від своїх інтересів і нахилів, бо в наш вік колективізму тільки в колективах і через колективи одиниця може досягти собі максимум того, що можливо до досягнення.

Українське громадянство зустріло революцію майже нез'організованим, (бо царський дореволюційний режим не сприяв цьому), гірше того, — навіть з де-якою явною неохотою вступати в колективні об'єднання — партії; багато осіб навіть і досі хваляться тим, що вони „непартійні“. Неорганізованість укр. громадянства в значній мірі спричинилася до анархії на Україні і тих катастроф, котрі укр. нарід підчас революції пережив і переживає. Хай же гіркий досвід послужить нам наукою на будучину.

Кожда політична партія репрезентує ту чи іншу течію громадянської думки, напряду. Отже укр. громадянство мусить знати історію діяльності кождої своєї партії, її програм, ідеологію, аби кождий член українського громадянства мав повну змогу вибрати по своїй уподобі той колектив — партію, з якою він солідаризується. Кожда укр. партія мусить подбати про се виданням відповідних творів, брошюр, біографій і т. п.

Цим виданням ми виконуємо свій громадянський обовязок. Умови сучасного примушують нас обмежитися покищо конспективним нарисом, в якому згадані тільки найважливіші моменти діяльності партії в звязку з відповідними історичними подіями.



Права на усі видання Української Партії Самостійників-Соціалістів застережені. Право передруку мають усі губернiальні філії партії Самостійників-Соціалістів і повітові філії з дозволу своїх губернiальних філій.

Накладом Укр. Партії Самостійників-Соціалістів вийшли з друку твори д-ра В. Тимошевського:

1. Історія Української Влади. (1917—1919.) — Відень—Київ 1920.
2. Шлях до катастрофи. Події в Рівнім. Повстання отамана Оскілка. — Відень—Київ 1920.



ЗМІСТ.

	Стор.
Українська Партія Самостійників-Соціалістів.	
Третій український військовий з'їзд	5—7
Наступ російських військ на Київ. Імперіялізм рос. уряду Керенського	8—9
Імперіялістичні заміри большевицької Московщини і боротьба України з Московщиною	10
Діяльність партії в листопаді і грудні 1917. р.	11
Спроби державного перевороту в грудні 1917. р.	12—14
Всеукраїнський з'їзд партії 17. грудня 1917. р.	14—16
Оборона Києва	16—19
Центральна Рада підчас приходу німців на Україну	19—22
Переворот ген. Скоропадського	23—24
Запорожський корпус	24—27
Професор С. М. Грушевський	27—28
Українські партії; їх взаємовідношення	28—31
Українське вільне козацтво	32—33
Військове товариство „Батьківщина“	34
Гетьманування генерала Скоропадського. Український Національний Союз	35—41
Повстання	41—43
Влада Директорії	43—47
Українська Народня Партія (У. Н. П.)	48—52
Історичні справки, пояснення, уваги	53—56
Національний соціалізм	57—62
Програм Укр. партії Самостійників-Соціалістів	63—82
Постанови Ц. Комітету У. П. С.-С. 1. січня 1920 р.	83—85
Статут Укр. партії Самостійників-Соціалістів.	86—88

Львівська державна
наукова бібліотека

Українська Партія Самостійників-Соціалістів.

(У. Н. П.)

(Конспективний нарис діяльності партії з 1917. по 1919. рік.)

Українська партія Самостійників-Соціалістів (У. П. С.-С.) продовжує діяльність Української Народньої партії (У. Н. П.), яка увійшла до складу партії Самостійників-Соціалістів на всеукраїнським з'їзді 17. грудня 1917. року як федеративна група, забезпечивши собі свою історичну назву.

Програм укр. Народньої партії ввійшов в основу програму партії Самостійників-Соціалістів. Отже з 17. грудня 1917. року партія¹ має з огляду на її минуле і склад — подвійну назву.

Третій український військовий з'їзд.

На третьому військовому з'їзді 20. жовтня 1917. року Партія С.-С. обєднала представництво над двісті тисяч українського² війська фронту і Київського гарнізону, а також

¹ а) Всеукраїнський з'їзд партії С.-С. — 17./XII. 1917. р., ст. 14.
б) Українська Народня партія — ст. 48.

² Про ті причини, які примусили партію С.-С. в перший рік Української революції перенести центр ваги своєї діяльності на фронт серед укр. військ, де партія розвинула широку агітацію і організацію — буде сказано пізніше.

Увага. В брошюрі назви українських партій скорочені так:

1. а) Українська Партія Самостійників Соціалістів — У. П. С.-С.
б) Самостійники-Соціалісти — С.-С.
2. а) Українська Партія Соціалістів-Федералістів — У. П. С. Ф.
б) Соціалісти-Федералісти — С.-Ф.
3. а) Українська Партія Соціалістів-Революціонерів — У. П. С.-Р.
б) Соціалісти Революціонери — С.-Р.
4. а) Українська Соціал-Демократична Роб. Партія У. С.-Д. Р. П.
б) Соціал-Демократи — С.-Д.
5. а) Українська Партія Хліборобів-Демократів — У. П. Х.-Д.
б) Хлібороби-Демократи — Х.-Д.
6. а) Українська Трудова партія — У. Т. П.
б) Українські трудовики — У. Т.

українське вільне козацтво і представляла о стільки значну силу, що в президії з'їзду партія мала товариша голови і секретаря.

Укр. партії С.-Р. і С.-Д., що були тобі партіями урядовими¹, і безмежно панували на попередних двох укр. військових з'їздах, мусіли на третьому військовому з'їзді поступитися місцем укр. Партії С.-С., як новій реальній силі на укр. політичній горизонті.

На сьому з'їзді представники партії С.-С. домагалися:

1. Проголошення самостійної суверенної Української Республіки, як необхідної основи нормального життя нації і необхідної підвалини для розв'язання усіх національних і соціальних проблем укр. народу².

2. негайного переведення земельної реформи на Україні в розумінні забезпечення землею безземельного і малоземельного укр. селянства не на принципі соціалізації³, а на принципі, властивім укр. селянству приватної власности.

Представники партії С.-С. висловили протест проти зволікання Укр. Урядом протягом 6 місяців справи земельної реформи, що спричинилося до появи і поглиблення анархії на Україні, надто в справі аграрних відносин.

3. Реорганізації української армії, а головню її керуючих органів: військового міністерства⁴ і Генерального Військового Комітету, призначення на відповідальні військові посади людей, технічно до того підготовлених; надто домагалися представники П. С.-С., призначення на

¹ У. Центральна Рада складалася на $\frac{3}{4}$ з представників цих двох партій, так само як і уряд ці дві партії мали в своїх руках.

² Не зважаючи на промови п. Порша і проф. Грушевського, які доводили, що для перведення цієї справи нема належних сил — з'їзд в кінці своєї сесії все-таки виніс постанову про проголошення самостійности Української Народньої Республіки.

Варто уваги що до характеристики тогочасної укр. влади. Коли Україна мала над 2 мільони укр. війська, що горіло національним ентузіазмом, тоді було передчасне проголошення самостійної української держави, колиж укр. військо було укр. владою здеобілізоване і розкладене московсько-більшевницькою агітацією, коли $\frac{3}{4}$ укр. території були втрачені, московсько-більшевницькі війська стояли майже під Києвом і Ц. Рада та Уряд збиралися покинути Київ (в січні 1918. року), тільки тоді була проголошена державна самостійність У. Н. Республіки.

³ У. Партія С.-Р. хотіла переведення земельної реформи на Україні на принципі соціалізації; У. Партія С.-Д. не спочувала соціалізації землі, а проте і не перешкоджала С.-Р.-ам в цій справі (міністром земельних справ завжди був С.-Р.), чим в значній мірі взяла на себе відповідальність за аграрну політику часів Центральної Ради і Директорії.

⁴ Міністерства звалися тоді генеральними секретарствами, міністри — генеральними секретарями, а кабінет міністрів — генеральним секретаріатом.

пост військового міністра компетентної в військових справах особи.

4. Реорганізації кабінета міністрів на діловому принципі.

5. Рішучої і послідовної національної (а не партійної) політики Українського Уряду¹.

На з'їзді представники П. С.-С. закликали до усунення всяких партійних свар та непорозумінь і утворення єдиного міцного національного фронту.

Все це було викладено в поданім президії з'їзда меморандумі.

Ці домагання були підтримані іншими опозиційними групами з'їзду, а надто горяче було підтримане домагання про реорганізацію укр. армії, її керуючих органів і командного складу.

Наслідком сего генеральний-секретарь по військовим справам Петлюра втратив довірря більшости Центральної Ради і мусів податися до дімісії².

¹ Укр. Уряд (Кабінет В. Винниченка), що почав існувати одночасно з Ц. Радою, не зважаючи на ентузіазм укр. народніх мас і двохміліонового укр. війська, що по першому заклик Центральної Ради, авторитет котрої спочатку стояв в очах укр. народу дуже високо, смели-б все на своїм шляху, не зважаючи на домагання твердої рішучої національної політики з боку Українського Загаду, проявляв крайню нерішучість, безмежну уступчивість перед російським урядом, згодився навіть на образливу для укр. народу купу, майже безправну, автономію України з 5 губерній, відмовившись від другої більш цінної половини укр. земель і Чорного моря. (Джерело цієї нерішучости Укр. Уряд мав і в Ц. Раді.)

Укр. Уряд вів себе сервілістично не тільки перед російським урядом, посилаючи членів укр. кабінету на поклон до Петербургу, де їх приймали зневажливо, але навіть перед агентом рос. уряду в Києві: командуючим Київським військовим округом Обіручевим.

² Обвинувачення проти військового міністра і голови Військового Генерального Комітету Петлюри були виставлені такі:

1. Петлюра, як особа цивільна, невійськова, в військових справах некомпетентна, не може нести належне обов'язків військового міністра і голови Генерального Військового Комітету.

2. Петлюра оточив себе переважно молодиками-прапорщиками, які хоч і мало розумілися на військовій справі, проте утримувалися на своїх відповідальних посадах через те, що визнавали авторитет Петлюри. Все це дуже обурювало укр. громадянство.

Підчас сесії 3-го військового з'їзду генеральний секретаріат явився на з'їзд, аби його привитати. Представники урядових партій С.-Р. і С.-Д., стоячи, вигадали олд-сксами появу кожного члена Уряду; представники С.-С. і опозиційних груп з'їзда демонстративно не встали з місць як в заді, так і в пр зідії, і тільки привитали проф. Грушевського, як голову народного представництва (У. Ц. Ради) і Генерального секретаря просвіти п. Стеценка (С.-Д.), загально шанованого укр. громадянством.

3. В справі що до рос. Уряду, до рос. військової влади (і навіть що до начальника Київського військового округа Обіручева) Петлюра вів угодовську сервілістичну антинаціональну політику:

Наступ російських військ на Київ. Імперіалізм рос. уряду Керенського.

В кінці жовтня 1917. року партія С.-С., як партія, що мала за собою симпатії і підтримку військових укр. кол., приймала головну участь в розгромі російських урядових військ, що з волі тимчасового російського уряду під командою Григорьєва і Кірієнка йшли до Києва, аби покінчити з українською автономією і укр. владою.

Після довгої і послідовної політики обеззброєння України шляхом окупації її великоруськими військами російський уряд Керенського врешті почув себе в силі покінчити рішуче з українською справою. Для досягнення цієї мети рос. уряд взяв з фронту більше як два корпуси військ, яких уважав собі вірними і послав це військо¹ на Київ під проводом Григорьєва і ренегата Кірієнка.

Коли це військо наблизилося до Києва, київські юнкери-росіяне в кількості до 10.000 душ приєдналися до військ російських. За українську владу могли стати тільки: запасний другий гетьмана Богдана Хмельницького полк, укр. полк „Волі Народів“ і до 2000 укр. юнкерів, всього до 10.000 душ вояків².

а) Без ніякого протесту П. Петлюра дозволяв рос. військовій владі перевозити укр. війська полками а то і цілими корпусами з українського фронту на північно-російський, а на фронт український переводити великоруські частини, так само не перешкоджав рос. уряду, що вів радничу що до України політику, перевести майже усі укр. військові частини, що стояли в заповіді на території України, в глибину Московщини, а всі стратегічні пункти на Україні заняті великоруськими військами, так що рос. уряд під час урядовання Петлюри фактично обеззброїв Україну, перевівши послідовно окупацію України московськими військами.

Вигідна для України ситуація в мілітарній відношенню, що була в момент вибуху революції, змінилася на діаметрально-протилежну за час урядовання Петлюри.

б) За вимогом рос. Уряду, за дозволом Петлюри і проти волі Ц. Р. дивізій були відправлені з Києва на фронт національно свідомий укр. Богданівський полк, єдина опора Ц. Ради та її уряду в той час.

Ці оскарження мали ті наслідки, що під пресією Ц. Ради Петлюра мусів піти до демісії.

¹ В це військо в ходили: Чехословацка дівізія, Донська дівізія, коло 5-ти інших кавалерійських полків...

² а) Укр. запасний полк, полк „Волі народів“ та укр. юнкери були під впливом партії С.-С. і чинили з нею в контакт.

б) Полком „Волі народів“ командував полковник Андрус. За декілька днів перед цими подіями військовий міністр Петлюра хотів відправити з Києва на фронт полк „Волі народів“, аби ослабити силу опозиції проти Уряду, але заходами партії С.-С. — ці наміри не здійснилися.

в) Найвпливовішими керівниками укр. юнкерів і укр. запасного полку в час цих подій були: Ог...ський і Йосип Мацюк; останній був потім призначений полковником Наливайківського полку.

Велика перевага була очевидно по боці росіян: вони це розуміли, були певні в перемозі і поводитися зухвало.

Українська Влада стралилася перед грізною небезпекою. Та не упали духом українські патріоти. В той час — в Петербурзі стався большевицький переворот (25./X. 1917. р.) Правительство Керенського упало; його змінив уряд Леніна. Період цього заміщення використали українці. Оборону Києва і української влади взяла на себе приватна ініціатива¹. Українська інтелігенція, укр. студентство, навіть укр. гімназисти старших класів стали в ряди укр. військ.

Не чекаючи, поки укр. влада опам'ятається, укр. юнкери і два вищеназвані полки захватили арсенал і склади зброї, заняли всі найважливіші оборонні пункти Києва і зустріли російські війська, як се належить. Київські робітники: большевики² і небольшевики, узброївшись з допомогою українців, горяче помагали українцям громити білі війська.

Протягом декількох днів на улицях Києва, а надто коло арсеналу відбувалися страшні бої: трупи лежали горами. Але українці перемогли: Чехословацка дівізія заявила свій нейтралітет, і їй дозволено було даліше перебування на Україні; юнкери-росіяне і Донська козацка дівізія були відправлені з України на Дон. В цей критичний момент Українці забули свої партійні сvari, чинили незвичайно однодушно і цим виграла справу.

А тим часом прибували до Києва з фронту укр. війська. Прибули полки: Богданівський, Полуботківський та інші. Українська Влада почула ґрунт під ногами. Під пресією самостійницьких течій була проголошена Ц. Радою Українська Народня Республіка, поки-що в федеративнім звязку з Росією (9. листопада 1917. року).

¹ а) Формальну справу керування оборонною акцією взяв на себе полковник Павленко, але de facto все робилося спіхійно: ініціативі був даний широкий простір. Провідники оборони Києва зліталися до штабу Павленка на момент, радилися взаїмно, інформувалися і знову розліталися до своїх частин. Це був величкий момент: панувала загальна єдність, ентузіазм, партійні сvari забуті, всі почували себе тільки українцями, що обороняють свою національну незалежність.

б) Ц. Комітет партії С.-С., в складі якого було представництво Київського гарнізона і значної частини укр. війська на фронті, з першим моментом небезпеки вислав своїх уповноважених на фронт за військами для ратування укр. влади.

² Невеличка частина Київського гарнізона, що була в той час під впливом большевиків (частина київської дружини, деякі артилерійські частини), без жадної умови, одностайно з українцями стали до битви з військами Керенського.

Імперіалістичні заміри большевицької Московщини і боротьба України з Московщиною.

Коли большевицький уряд Леніна в Петербурзі — почув себе твердо, почав і він, наслідуючи уряд Керенського і князя Львова, туж саму імперіалістичну політику що до України¹.

Спосіб боротьби моск. большевиків зі своїми противниками — відомий: з початку пропаганда в тилу противника, утворення в тилу противника заворушень, вибухів, повстань, взагалі анархії і дезорганізації в державнім організмі, а потім наступ большевицько-московських військ для докінчення справи. Цей метод уряд Леніна приклав в першу чергу до України.

Більшість неукраїнського населення України, а надто росіяне, завжди була проти визвольних змагань укр. народа.

Отже цілком природно, що серед сеї категорії населення моск. большевизм з його імперіалістичними замірами найшов добрий ґрунт².

В розпорядження большевицьких організацій на Україні уряд Леніна слав мільони карбованців на відповідну антиукраїнську агітацію. Найбільшу увагу моск. большевики звернули на укр. війська, аби їх збольшевичити, утворити серед них антиукраїнський настрій, взагалі — розложити. Коли ґрунт був належне підготований, уряд Леніна, не об'являючи війни, розпочав наступ своїх військ на Україну.

Центральна Рада замість того, щоб поставити справу російсько-українських відносин в плоскості національній, обявити війну уряду Леніна і стати до боротьби проти російсько-большевицьких військ, чого домагалася партія С.-С. та інші державно думаючі групи, — хиталася, вела себе нерішуче, оправдувалася в закидах, що до її буржуазности, доводила в своїх відозвах, що вона, Ц. Рада, є по своєму складу совдепом, тільки українським, хтіла переважити противника великим нахилом в ліво. Але в цій плоскості, в плоскості демагогії, — переважити московських большевиків було неможливо: моск. большевики обціяли темним масам більше...

¹ Але цей противник був страшніший для України, бо він, маючи намір підбити укр. нарід знову в московську неволю, ніс па зверх перед собою привабливі гасла боротьби за визволення всіх народів з соціального і національного поневолення.

² В той час большевицькі організації на Україні склалися майже виключно з неукраїнських елементів.

Діяльність партії в листопаді і грудні 1917. р.

В цей момент партія С.-С. напругла усі свої сили для боротьби з антиукраїнською агітацією моск. большевиків, напругла усі сили, аби зберегти укр. військо, принаймні ті військові частини, а надто Київський гарнізон, що були під впливом партії, від большевицького розкладу. Та робота була дуже тяжка.

Партія С.-С. і тоді, і раніш ані не думала використати свій вплив на укр. війська в цілі захвата політичної влади: української інтелігенції було взагалі за-мало, аби розбивати її на ворогуючі табори; з тої причини партія С.-С. завше підносила клич занехання всякої партійної боротьби і утворення єдиного національного фронту; та і національний ворог був надто близько.

Партії С.-С. ходило передовсім о вратування укр. держави; тільки з цього погляду партія С.-С. домагалася реконструкції укр. уряду і державного апарату по діловому принципу, а не партійному, зивала до патріотизму Ц. Ради і урядових партій С.-Р. і С.-Д. не противитися сьому. Всю свою енергію партія С.-С. направляла на організацію збройних сил укр. держави і її оборонних средств.

На жаль урядові партії С.-Д. і С.-Р. завше підозрівали партію С.-С. в намірах захвата влади, і тому з обави перед цією вигаданою небезпекою завжди агітували в своїй пресі проти партії С.-С., не шкодуючи чорних фарб, старалися ослабити вплив партії С.-С. на укр. війська і укр. народні маси.

Колиб яка укр. військова частина зпід впливу партії С.-С. попала під вплив партій С.-Р. чи С.-Д., — лихо невелике, бо ця військова частина залишається всеж таки під українським впливом. Але на жаль в дійсности було так, що укр. військова частина, роз'агитована крайньою соціальною демагогією, тратила національний запал і майже завше в дуже короткім часі зпід впливу С.-Р.ів і С.-Д.ів переходила під вплив моск. большевиків. В такий спосіб був розвалений між иншим 34. укр. корпус, розкинений невеличкими частинами по Україні укр. Урядом, в такий спосіб вирвані зпід впливу партії С.-С. полки: гетьмана Сагайдачного і Георгієвський — збольшевичилися і стали до української Влади¹ в ворожу позицію, в той час як полки, що лишилися під впливом партії С.-С., як напр.: полк „Вільної України“, Наливайківський, Полуботківський, Богданівський та інші во ім'я інтересів загально-національних героїєски боронили українську державу та її Владу².

¹ Українська влада складалася тоді у величезній більшості з С.-Р. і С.-Д.

² Отже укр. партії С.-Р. і С.-Д. такою своєю діяльністю робили шкоду не тільки українській держ. ві, але і самім собі.

Спроби державного перевороту в грудні 1917. р.

Діяльність і політика Центральної Ради та Уряду з причин вищезазначених викликали що раз більше незадоволення укр. громадянства, що переходило часом в обурення.

Військовий міністер Петлюра подався в одставку, його змінив Порш (С.-Д.). Але це призначення не задовольнило укр. громадянства, а надто, військові українські кола, бо п. Порш був особою цивільною, в військових справах цілком не компетентною. Отже ця зміна осіб не змінила системи, погубної для укр. держави¹.

Агенти Леніна завдяки нерозумній толеранції Укр. Уряду без жадних перешкод провадили скрізь антиукраїнську агітацію, а надто серед укр. війська, цілком отверто агітували на уликах Києва, збираючи на около себе товпи людей, а навіть в будинку Центральної Ради. Наслідком цієї агітації анархія почала в дуже швидкий темп ширитися по Україні. Зносини Києва з провінціями були дуже утруднені, часом цілком переривалися. Ця анархія торкнулася і державного апарата... Катастрофа наближалася.

Партія С.-Р. виставила² на посаду головнокомандуючого укр. армією підполковника Капкана³, бувшого полковника Богданівського полку.

Але цей вибір не був удачний: підп. Капкан оказався честолюбцем з великими претенсіями.

Навколо підп. Капкана в недовгий час по його призначенню головнокомандуючим утворилася досить значна група, яка складалася з двох частин: цивільної під приводом залізничника Андрія Макаренка і військової. Військова частина була хоч малочисленна, але однодушна, складалася виключно з офіцерів, відданих Капканові.

Ця група виразно стреміла до захоплення влади: над Центральною Радою і її Урядом мусіли стати з апробати цієї групи деякі особи, в ролі верховного комітету з підп. Капканом на чолі. Очевидно готувалася в скритім виді військова диктатура Капкана.

Позаяк більшість Київського гарнізона стояла на боці партії С.-С., з якою окрім того йшло вкупі вільне укр. козацтво, яке так само творило реальну силу — ця група мусіла звернутися до партії С.-С. і до представників вільного

¹ Цей антиурядовий настрій укр. громадянства в ті часи використовували між иншим і різні політичні спекулянти і авантюристи.

² Треба думати в своїх партійних цілях.

³ Справедливість вимагає сказати, що підп. Капкан перед тим прислухався укр. Уряду розброєнням деяких певних роз'агитованих укр. військових частин в Києві і під Києвом.

козацтва, запропонувавши їм половину місць у вищезгаданім комітеті.

Ц. Комітет партії С.-С. по нараді з представниками вільного козацтва, розваживши над обставинами моменту, громадською цінністю підп. Капкана і його прихильників, їх майбутні заміри, та маючи на увазі близьку небезпеку з боку моск. большевиків — ухвалив, „не тільки не йти в цім керунку, але і не допустити до здійснення цього проектованого державного перевороту.“

Укр. Уряд і Центральна Рада, за якими в той час жадна реальна сила не стояла, — спочатку цілком стратилися... але довідавшись про позицію партії С.-С. і вільного козацтва, — заспокоїлися. В недовгий час після того підполк. Капкан був звільнений з посади головнокомандуючого укр. армією; його група розсипалася.

* * *

Свідоме патріотичне укр. громадянство шукало вихода з трагічної ситуації, в якій тоді перебувала Україна. Було не тяжко усунути малоздатний до державної роботи уряд, але як зважитися на переворот, коли національний ворог-москвин наближається до воріт Києва, а його спільники по Україні і в Києві чекають свар і заворушень серед українського табору, аби покінчити раптом з українською державністю?!

Такі побоювання за укр. державність з боку патріотичного укр. громадянства використовують урядові партії С.-Р. і С.-Д., що, ставши у влади з самого початку революції, коли взаємозіношення сил на Україні і настрої укр. громадянства були инші, з незрозумілою упертостю, в цілях своїх узко-еґоїстичних партійних інтересів — конвульсивно тримаються за владу, хоч склад цих партій не давав їм змоги обсадити державний апарат, а надто високі відповідальні посади, технічно підготовленими до державної роботи особами.

Урядові партії С.-Р. і С.-Д. воліли тримати навіть на посадах міністрів осіб хоч і дуже молодих, з неокінчених студентів, яким місце хиба на шкільній лаві, але проте з їх власного „широсоціалістичного“ табору — і це в той момент, коли Україна була виставлена на альтернативу: „бути, чи не бути“ Очевидно, що партійний еґоїзм переміг тоді національний патріотизм цих партій².

¹ Полишаємо історикам сказати свій безсторонній суд в цій справі: чи це був авантюризм політичних спекулянтів, чи бажання вивести Україну з того трагічного становища, в якому вона тоді пробувала, чи в цій справі приймали участь елементи тієї і другої категорії.

² На жаль це явище ще в більш рельєфній формі повторилося і за часів влади Директорії.

Побоювання укр. громадянства за укр. державність тягнулися протягом усієї революції і мали свою підставу. З моменту проголошення своєї державности Україна неперервно вела війну з жадними до її земель сусідніми державами — Московщиною і Польщею, і з тої причини не мала змоги зайнятися внутрішнім упорядкуванням. Все це дуже сприяло всякому урядові, який би він не був, зоставатися у влади.

Вибори до Українських Установчих Зборів.

Партія С. С. приймала участь в виборах до Українських Установчих Зборів в листопаді 1917. року для популяризації гасла „Самостійної України“.

Всеукраїнський з'їзд партії 17. грудня 1917. р.

17. грудня 1917. року відбувся всеукраїнський партійний з'їзд, який об'єднав в одну партію усі самостійницькі політичні групи і течії, що стояли на ґрунті української державности і парламентаризму та були запрошені на цей з'їзд. (Українська Народня Партія, українська партія Самостійників-Соціалістів, націонал-соціалісти, соціалісти-революціонери-незалежні, націонал-демократи і безпартійний самостійницький елемент.)

На з'їзді було велике військово-представництво¹, представництво від всеукраїнської організації вільного козацтва а також представництво від укр. залізничників, робітників почт і телеграфа, кооперації, преси, літератури, науки і и.

На з'їзді були прочитані реферати по всім найважливішим питанням моменту, на підставі котрих після дискусії були ухвалені резолюції², з котрих головна: про негайне проголошення Українською Центральною Радою незалежної Української Народньої Республіки.

З'їзд доручив передати ці постанови Центральній Раді, для якої цілі була вибрана делегація³ з 21 чоловіка, по одному від кожної категорії представництва.

Весь час з'їзда панувала єдність і підвищений настрій. Всі представлені на з'їзді політичні групи і течії ухвалили об'єднатися в одну сильну партію Самостійників-Соціалістів.

¹ Від 4 корпусів, від багатьох інших окремих військових частин, кожда не менше полка, представництво від Київського гарнізона, взагалі військово-представництво рахувало за собою коло 300.000 воєнків.

² Праці і постанови з'їзда видані в 1917. році окремо книжкою.

³ Ця делегація між иншим явилася на Київський губерньський селянський з'їзд, що саме тоді відбувався, і привітала в імені з'їзда партії С.-С. українське селянство. Ця делегація після привітальних промов її членів, була зустрінута бурними оваціями.

На з'їзді був вибраний Центральний Комітет партії С.-С. з 21 чоловіка, по одному від кожної категорії представництва: від війська, залізничників, робітників почт-телеграфа, кооперації, преси, літератури, науки і від всіх увійшових в склад партії С.-С. політичних груп.¹

Хоч згідно поглядам партії С.-С. військо не мусить бути партійним, проте в Ц. Комітет увійшли представники укр. війська (військове представництво було в партії С.-С. і до з'їзда 17./XII. 1917. р.) на таких підставах:

1. Підчас великої війни, що в той час не була ще закінчена, майже все укр. населення від 18 до 50 літ було в сірих шинелях.

2. Партія С.-С. не переслідувала вузко-партійних інтересів в своїй діяльності серед укр. війська, а працювала в дусі загально-національному, в напрямі національного освідомлення укр. армії, бо партії залежало передовсім: а) в організації сильної укр. армії, як єдине надійної гарантії і опори Української держави, б) в охороні укр. армії від розкладу її анти-українською російсько-большевицькою агітацією.

3. Партія С. С. в своїй діяльності в армії і по укр. селах ніколи не вела агітації в напрямі дискредитації других укр. Партій: С.-Д., С.-Р.², та инш. — навпаки партія С.-С. признавала *raison d'être* існуючих тоді укр. партій, як представниць течій тогочасної політичної думки укр. громадянства, їх заслуги перед Україною і кликала до занехання партійних непорозумінь і утворення єдиного національного фронту проти національних ворогів.

4. То був час (як і зараз) напруженої боротьби укр. народа з жадними до укр. земель сусідніми народами: москвинами і поляками. Укр. громадянство мусіло приватною ініціативою, як то завжди буває скрізь по світі в аналогічних умовах,

¹ Президія партійного з'їзда:

Голова — інженір-ліс. Олександр Макаренко.

Товариші голови: 1. Д-р І. Лупенко — Відомий діяч з херсонщини, працював понад 30 років на українській ниві, популярний серед війська і укр. селянства, провідник вільного козацтва, член Центральної Ради.

2. Д-р М. Андрієвський, — Київський адвокат, діяч кооперації.

3. Павло Макаренко, премірований інженір, д-р технології, — делегат і комісар 5-го арм. корпусу, член Ц. Ради.

Секретарі: 1. Агроном І. Андрущенко, — оден з організаторів першого нац. Богданівського полку, член Ц. Ради.

2. Полковник Андрус, діяч з Херсонщини, член Ц. Ради.

3. Інженір В. Заїченко-Жадько — військовий старшина артилерії, член Ц. Ради.

² Хоч партії С.-Р. і С.-Д. тоді не шкодували чорних фарб для дискредитації партії С.-С. в очах народних мас і війська, ця їх робота не мала успіху і була тільки даремною витратою енергії.

допомогти утворенню сильної укр. армії і зберегти її від ворожих впливів; отже з цього погляду була рація присутності в Ц. Комітеті партії С.-С. фаховців військової справи, популярних до того серед укр. війська, і через це військове представництво мати найтісніший зв'язок Ц. Комітета з укр. військовими колами.

5. Укр. старшинство почувало потребу сконсолідуватися, хоч і непартійною групою, але коло громадської політичної течії, яка найбільше відповідала його психіці і національно-соціальному поглядам. Отже починаючи з 3-го укр. військового з'їзда, більшість національно-свідомого укр. старшинства¹ прихилилася до партії С.-С.

В решті решт це стало міцною традицією і до цього дня².

Військові делегати з'їзду, роз'їхавшись по фронті і по Україні, розпочали в укр. військах сильну агітацію за проголошення національної незалежності, за проголошення Української незалежної Республіки. Ця агітація мала великий успіх. Величезна більшість укр. армії категорично домогалася від Ц. Ради проголошення незалежної України, посилаючи до Ц. Ради безліч військових відповідних постанов. В наслідок цього — було проголошення Ц. Радою самостійної незалежної Української Народньої Республіки в січні 1918. року.

Оборона Київ.

Коли уряд Леніна пішов війною на Україну, аби її знову підбити в московську неволю і війська совітської Росії облягли Київ — Центральна Рада та її уряд стратилися. Організацію оборони Київ з konieczности мусіла взяти на себе приватна ініціатива.

¹ По демобілізації багато їх було і активними діячами партії.

² Все це дало повід політичним противникам партії С.-С. називати її партією військовою (розумій — на звазок німецької реакційної військової пруско-юнкерської партії часів імператора Вільгельма II.), що цілком не відповідає дійсності;

а) бо укр. військово старшинство в більшості — то старшинство військового часу, що тільки на час війни було одірване від мирної праці.

б) Більшість цього старшинства — то селянські діти, що по демобілізації вернулися на села до своїх батьків до хліборобської праці (ці елементи дуже помогли партії С.-С. працювати по селах і взагалі утворенню міцних зв'язків партії з укр. селом.) або демобілізована укр. інтелігенція: доктори, адвокати, інженери, архітектори, учителі і т. п., що були підчас великої війни покликані від мирної праці до війська, як прапорщики (або в цей рані призведені на фронті) і по демобілізації вернулися знову до своїх фахів.

в) Укр. нарід — то є нарід селян та робітників; отже з цих класів походить величезна більшість укр. інтелігенції і укр. військового старшинства. З цієї причини укр. національно-свідоме військово старшинство — це правда укр. демократія, і говорити про реакційність укр. старшинства — значить не знати дійсности.

Партія С.-С. приймала найактуальнішу участь в обороні укр. столиці Київ від наїздників-чужинців, що зафіксовано тогочасною пресою. В обороні Київ одіграли велику ролю прихильні до партії С.-С. полки: „Республіканський“, „Богданівський“, „Полуботківський“, „Вільної України“ та інші. Центральний комітет партії С.-С. інспірував вступив в ряди укр. військ і наказав зробити теж саме членам партії, що здібні володіти зброєю. Незвичайно хоробро боронило Київ вільне козацтво з Київського українського робітництва і вільне козацтво взагалі.

Страшні бої під Києвом і в Києві тривали 10 днів від 15. до 25. січня 1918. р. ст. ст. Невеличкий Київський гарнізон в де-кілька тисяч душ, зложений переважно з укр. інтелігенції як Наддніпрянської так і Галицької, проявив незвичайний героїзм¹.

Коли московського-большевицькі війська, що в де-кілька раз перевищували числом укр. гарнізон Київський облягли Київ, вибухло антиукраїнське повстання в самому місті: майже весь неукраїнський Київ повстав проти української влади, сипав з дахів і вікон кулями з кулеметів, рушниць, утворюючи справжнє пекло: електричне освітлення, подача води були перепинені, за трескотню кулеметів, рушниць і гуркоту гармат не чути було людського голосу. Але укр. військо героїчним зусиллям таки перемогло: 23. січня 1918. р. Київ був переможений і очищений від московських большевиків, пригнано електричне освітлення і подачу води.

Але московським большевикам помогла зрада² з українського боку. Майже половина укр. соціалдемократів і укр. соціалістів-революціонерів під проводом Нерновича (С.-Д.), Полозова (С.-Р.) та інших перейшла на бік московських большевиків. Ці люде до отвертого переходу на бік московських большевиків робили своє діло як в Ц. Раді так і в уряді.

Ц. Рада (та її уряд) вела себе нерішуче, хиталася, весь час намагалася замирити з московськими большевиками, доводила населенню в своїх відозвах, що вона (Ц. Рада) в своїм складі є те, що і совдеп. Все це згубило справу.

* * *

В решті решт в де-кілька раз дужча російсько-большевицька сила перемогла. Українське військо, стомлене безперес-

¹ В боях на улицах Київ згинув від ворожої кулі смертю національного героя полковник Андрус, діяч з Херсонщини, член Ц. Комітета партії С.-С.

² Свідома, чи не свідома — то річ однакова що до наслідків.

ганними боями протягом 10-ти день, втративши в боях більш як половину свого складу, мусіло покинути Київ¹.

В повнім боевім порядку з авангардними і арьергардними боями укр. військо відступало до Житомира і Коростеня. Всі непевні елементи давно покинули цей отряд: лишилися тільки ті, що воліли почесну смерть ніж національну неволю. Майже половину цього отряда складала українська інтелігенція: були цілі куріні виключно з укр. старшин, куріні з укр. юнкерів, були у війську укр. інженери, доктори, учителі, укр. студенти, навіть старші учні середніх шкіл — вся ця інтелігенція², що горіла святим огнем любови до Батьківщини, покинула свої родини і рідні оселі і помашерувала з Києва в невідому будучину.

¹ Перед наступом моск. большевиків Петлюра (з волі У. Ц. Ради він тоді уже не був військовим міністром) завдяки заходам партії С.-Д. одержав призначення командуючим лівобережним фронтом. Не будучи компетентним у військових справах, як особа цивільна, Петлюра в короткім часі розгубив усі свої війська, покинув на погяду моск. большевиків цвіт української інтелігенції, що стала до зброї, де вона майже уся вигинула, а сам втік до Києва. По п'ятах за ним йшли московські війська Муравьєва.

За добрі гроші Петлюра набрав в Києві і по-за Київом до 300 душ т. зв. червоних гайдамаків, які своєю недієспроможністю і ексцесами заслужили собі серед населення, а надто єврейського, лиху славу.

Відпорну силу Київського гарнізона ослабила Ц. Рада, та її уряд, які, повилаючи Київ, забрали з фронту січових стрільців (їх було до 400 душ) для власної охорони.

Ц. Рада і Уряд, покинули Київ так поспішно, що не попередили навіть своїх лідерів: міністра ліборобства Зарудного (С.-Р.), що був замучений моск. большевиками, міністра почт — М. Шаповала (С.-Р.) та багато інших.

Являється питання, деж поділася 2-мільонова укр. армія, що була не-що давно представлена на 3-му військовому з'їзді 20./X. 1917. р.?¹

А це сталося так. З цілком незрозумілих причин перед наступом російських большевиків з початку в. м. Петлюра, а після його дімісії в. м. Порш і п. Петлюра — особи цивільні, у військових справах некомпетентні) шляхом безупинних демобілізацій в короткій час розформували майже усю укр. армію, підставивши під удари моск. большевиків майже безборонну Україну. Лишилися нерозформовані тільки військові частини, національно свідомі хоч і теж з поріділим складом, полки: Богданівський, Подуботківський, Республіканський, Дорошенківський, Гордієнківський, Наливайківський та інші, які во імя патріотизма з власної волі не захотіли розійтися по домах. В цім напрямі працювала серед цих військ партія С.-С. та інші державно-думаючі елементи укр. громадянства. В момент національної небезпеки утворилися з блискавичного швидкістю війська приватної ініціативи: вільне козацтво з Київського укр. робітництва, галицькі січовики, відділи укр. старшин, укр. юнкерів, задізничників, поштовиків та інші.

Всі вишеназвані військові частини обороняли Київ від 15. до 25. січня 1918. р. ст. ст.

² По виході укр. війська з Києва члени Ц. Комітета партії С.-С., вступивши в ряди укр. війська, відбули усі походи проти моск. большевиків, аж поки останні не покинули Київ.

Але боева сила цього отряда була велика: люде йшли в бій з ентузіазмом, підчас боя, маючи проти себе в десятеро дужчого противника, про відступ ніхто й не думав. Відбулися страшні бої під Коростенем, Житомиром, Бердичевим... Багато полягло там вірних синів Батьківщини, — але поле битви залишилося за українцями...

А тим часом надійшли допомогіві німецькі війська. Війська моск. большевиків охопила паніка: без ніякого опору вони тікали перед українсько-німецькими військами, — і в решті покинули Київ. На Лівобережній Україні моск. большевики стягли значні сили, уперто оборонялися, але мусіло очистити Україну.

Центральна Рада підчас приходу німців на Україну. Кабінет Голубовича.

З допомогою німецького війська Ц. Рада та її уряд вернулися до Києва¹.

Але в той час Ц. Рада уже втратила той високий авторитет серед народніх мас, який вона мала в початку революції. Загосподарене укр. селянство дивилося косим оком на Ц. Раду за соціалізацію землі і знесення приватної земельної власности: безземельне і малоземельне укр. селянство — за те, що хтіло одержати потрібну йому землю у приватну власність і не одержало; а робітничі, взагалі пролетарські елементи — за те, що не бачили ніякого полекшення своєї долі за час існування Ц. Ради.

Отже Ц. Рада і її уряд повисли в повітрі. Настав момент реорганізації уряду, утворення коаліційного кабінету по діловому принципі. Цього домагалися партія С.-С., партія С.-Ф., українське військо, укр. громадянство. Сим домаганням спочувала і німецька військова влада. Але урядові партії С.-Р. і С.-Д. не хтіли зректися свого домінуючого значіння, зволікали справу без кінця.

Коли німці прийшли на Україну, вони не думали про окупацію чи захват політичної влади: тоді їм було не до того: Антанта, з якою вони воювали, тримала Ієрманію в бльокаді, отже Ієрманії скрутно було із-за браку поживи і сирівців. А за цим вони і прийшли на Україну... Німці дали

¹ Довгий час після того, як укр. війська увійшли в Київ, український уряд не функціонував: більша частина міністрів, що при наступі моск. большевиків розсіялися по Україні для самопоратунку, сиділа довго в глухих закутках провінції в своїх схованках, куди не скоро дійшли вісти про події і поворот укр. влади до Києва. Публіка навіть кишла собі з цього. Навіть коректна газета „Нова Рада“ писала з цього приводу їдкі замітки. Дуже довго не являвся до Києва міністр земельних справ Микола Ковалевський (С.-Р.). Військовий міністр Немоловський (С.-Р.) так і не явився; Жуківський довго виконував обовязки в. м., аж поки не був призначений дійсним міністром.

укр. уряду військову допомогу і жадали від його взамін стільки поживи і сирівців, як то було вказано в договорі.

Укр. населення в більшості зустріло німців або стримано, вичікуючи наслідків, або прихильно, бо прихід німців, принаймні в початку, в значній мірі припинив анархію на Україні¹.

Пройшов місяць. В Берліні весь цей час нетерпляче чекали, коли врешті решт обіцяний хліб привезуть до Ієрманії, але хліб не поступав; укр. уряд мало журився справою виконання вищеназваного договору. В Берліні почали нервуватися, вимагали від німецької військової влади на Україні рішучих кроків. Але укр. уряд вів далі політику зволікання. Це доводило німців до лютої, бо зволікання з хлібом загрожувало німцям катастрофою. Відносини українсько-німецькі стали швидко псуватися.

Уряд Голубовича² не міг цього не бачити, проте вів далі політику зволікання, а тим часом робив спроби організації антинімецької сили³. Ці спроби були не тільки невдачі, але і шкодливі.

Військовий міністер Жуківський (С.-Р.), який тоді посідав права, що межували з військовою диктатурою, дозволив (тайно) полякам на території Правобережної України організувати три польські корпуси, дав полякам великі права і концесії, що межували з окупацією. Все це робилося тайно, поза спиною укр. громадянства. Німці мусіли ці польські корпуси розбюрокувати і випроводжувати на північ поза межі України⁴.

Мало того, — з ініціативи членів уряду Голубовича засновалася тайна антинімецька політична організація (Справа Гаєвського — Осипова — Доброго).

Антиукраїнський настрій німецької військової влади зростав з-дня-на-день.

Політика уряду, а надто в. мін. Жуківського, була впрост хаотичною: з одного боку уряд покладав усі свої надії, рахував своєю опорою німецьку збройну силу — а разом з тим робив все, аби знеохотити цю силу до себе.

¹ З якого боку не розглядати справу закликання Ц. Радою німецьких військ на Україну, одно безперечно ясно: спровадження німецької збройної сили на Україну — дало змогу передидишки українському народові в його боротьбі за незалежність. В цім є заслуга проф. Грушевського, — голови Ц. Ради. Окрім цього визнання української держави чотирма державами: Ієрманією, Австрією, Болгарією і Турцією — є сам по собі факт великої ваги.

² Хоч він складався з політично незрілого елемента.

³ Це робилося в той час, коли на Україні було 400.000 німецького війська і стільки-ж австрійського. Творилося щось кошмарно-абсурдне...

⁴ Ці три корпуси потім перейшли в Мінцину, склали ядро окупаційних польських військ, що заняли укр. землі: Холмищину, Підляшшя, Західну Волинь... Договір Жуківського з поляками був опублікований в партійній газеті „Самостійник“. Укр. громадянство дуже обурилося, коли про це все дізналося.

Німці побачили, що з урядом Голубовича тяжко дійти до якого-будь порозуміння і співділання. Цим настроєм німецької військової влади скористовалися русско-польські реакційні кола з генералом Скоропадським на чолі. Ці кола обіцяли німцям все, що тільки вони схочуть, аби німці змогли їм захопити владу на Україні. Ці російські кола¹ працювали одночасно і в Берліні...

Позаяк тогочасний німецький уряд, що був під впливом пруських юнкрів, взагалі аграріїв, більше спочував буржуазно — поміщицьким² колам на Україні, як укр. демократії, то справа була вирішена в користь перших.

Широсоціалістичний с-рівський уряд Голубовича не дуже дбав о симпатії широких народніх мас.

По повороті до Києва цей уряд з апровати Ц. Ради завів державний мілітарно-олігархічний устрій³.

Серед губерніяльних і повітових комендантів було багато осіб з російського чорносотенного офіцєрства, що зневажало і глумилося над усім українським.

Цього рода команданти мали собі оборонця в Київському команданті генералі Присовським, що користав великим довір'ям Жуківського. Генерал Присовський був російським реакціонером, який одіграв значну ролу в поваленні влади Ц. Ради при перевороті генерала Скоропадського, при якому був двірцевим командантом...

Все це не могло сприяти симпатіям населення до Ц. Ради і її уряду.

Партія С.-С. гела уперту боротьбу з цим антидемократичним і антинаціональним напрямом політики уряду Голубовича.

¹ Велику ролу в цій справі одіграв „Протофіс“: — спілка організацій: продукції, торгівлі, фінансів і сільського хозяйства, себто спілка організацій російсько-польської буржуазії і російсько-польських дідичів-обшарників на Україні (так званий союз хліборобів-власників), що мала в своїм розпорядженні сотні мільонів карбов. пців на свої політичні акції.

² Завдяки довголітньому поневоленню укр. народа і асиміляційній політиці російського уряду, кляси буржуазії і дідичів на Україні належать в більшості до рускої чи польської національності. Характерно для уряду Голубовича і урядових партій С.-Р. і С.-Д.: в той час, як про заміри німців і „Протофіса“ говорили майже на усіх перехрестках Києва ще задовго перед переворотом Скоропадського, уряд Голубовича заперечував усі ці чутки, як безісідставні: уряд в своїй наївності памятав тільки одно, що німці зобов'язалися не втручатися до внутрішнього життя на Україні, забуваючи при тому, що і уряд має зобов'язання що до німців, і що невиконання цих обов'язків в певній мірі, принаймні морально, увільняє німців і від зобов'язань що до України.

³ Хоч цей устрій не відповідав соціалістичним програмам С.-Р. і С.-Д., а швидче був реставрацією устрою середніх віків, але одно діло — говорити привабливі гасла, а ише діло — переводити їх в життя. Отже в такий спосіб уряд Голубовича запроваджував „тверду владу“ на Україні...

Жуківський знаряддям представників рос. реакції.

Російські консервативні кола робили заходи ще перед переворотом Скоропадського, аби обеззброїти укр. владу за-собами самої укр. влади. Військовий міністр Жуківський, треба думати, з намови російських кол, що зуміли оточити його своїми клеветами, як Присовський, а потім Сливинський та інші, заходився з допомогою німецьких військ обеззброювати вільне козацтво і укр. населення, частину укр. „синьої дивізії“ вислав з Києва а рештки цієї дивізії вкуці з полком Січових Стрільців (1000 душ) збирався розпустити. Укр. громадянство було цим дуже обурене. Партія С.-С. уживала усіх сил, аби всі ці заходи відносно обеззброєння укр. вільного козацтва і укр. населення ударемнити.

З ініціативи Присовського і за згодою Жуківського було дозволено русским офіцерам в Києві з'організуватися в окремий отряд. Офіцери цього отряду, що сягав кількістю до бригади, не крилися з своїми замірами що до відбудовання монархічної „єдиної неділимої Росії“ і ворожим настроєм до української влади, вели себе зухвало в стосунку до українців. Укр. громадянство стурбовалося. Партія С.-С. домогалася негайного розформування цього русско-добровольческо-офіцерського отряда¹ або його відсилки на фронт проти російсько-большевицьких військ. а замість цього отряду прикликати в Київ Запорожський корпус. Але Ц. Рада та її уряд були сліпі і глухі.

На всі ці доводи Жуківський відповідав, що в його розпорядженні 400.000 німецьких багнетів, отже він не має чого боятися. Коли йому зауважали, що чужа сила є завжди чужою і що невідомо, куди повернеться німецький штик завтра, він відповідав, що німці додержать умови з Україною.

Офіціозна і офіційальна преса² мовчала про все це: укр. громадянство дізнавалося правди з опозиційної преси партій С.-С., С.-Ф. і непартійної преси.

Отже Ц. Рада та її уряд своєю діяльністю підготували ґрунт для перевороту генерала Скоропадського.

¹ Цей офіцерський отряд одіграв свою роль при перевороті ген. Скоропадського 29. квітня 1918. р.

² Урядові партії С.-Р. і С.-Д. одержували великі гроші на допомогу св. їй пресі. Найбільше одержували С.-Р.-и. Напр. на державні субсидії видавалися щоденні великі С.-Р.-ські газети: „Боротьба“, „Відродження“ та інші.

Переворот генерала Скоропадського.

Коли наслідком справи „Доброго“ відділ німецьких солдат увійшов в будинок Ц. Ради і в брутальний спосіб обійшовся з членами Ц. Ради, домагаючися, аби члени Ц. Ради підняли руки до-гори і т. п. — тільки тут Ц. Рада¹ та її уряд опам'яталися. Німці заговорили з ними мовою, якою говорить мілітарна сила. Ц. Рада пішла на всі уступки, навіть на коаліційний кабінет з більшістю представників партій самостійників-соціалістів і соціалістів-федералістів. Але було уже пізно!

„Протофіс“²-ом був інсценований з'їзд хліборобів-власників. На цьому з'їзді під обороною німецьких штиків без голосування вибрали гетьманом України генерала Скоропадського. В час цього перевороту по всіх улицах (майже по всіх дворах цих улиц), сумежних з майданом Св. Софії і будинком Ц. Ради були німецькі частини, готові до бою. Німці очевидно чекали сильних заворушень, чекали відпору.

Але до такого відпору не дійшло. Синезупанники (синя укр. дивізія) були саме перед цим обеззброєні.

Розійшлася чутка, що полк галицьких січових стрільців в Києві (він числив коло 1000 стрільців) збирається боронити Ц. Раду. Теж саме збирається робити укр. інтелігенція, укр. старшинство, що з тої чи іншої причини пробувало в той час в Києві, укр. студентство та юнацька школа.

Члени партії С.-С., а надто члени військового товариства „Батьківщина“³, домогалися від Ц. Комітета партії організувати опір гетьманському перевороту, для якої цілі призначити кандидатів з військових фахівців, національно-певних: одного на вождя укр. військ і інсургентів в Києві, другого на командуючого військами Лівобережної України, третього — Правобережної України; домогалися від Ц. Ради та її уряду затвердження цих кандидатів, аби ці війська мали юридичне право уважати себе військом законного народного уряду⁴, і покликання укр. народу до боротьби з узурпатором.

¹ Позаяк в Ц. Раді і її Уряді величезну більшість складали партії С.-Р. і С.-Д., то період діяльності Ц. Ради і її уряду ф. ктично був періодом диктатури цих двох укр. партій.

² У. Партія С.-С. має видати в недовгій часі історичні монографії про ці події і взагалі про українську революцію 1917—1920. р. р.

³ Військове товариство „Батьківщина“ було організоване партією С.-С. в цілі обелення національно-свідомого старшинства і військового елемента взагалі. Це військово товариство одіграло свою історичну роль, а надто в часи гетьманування Скоропадського.

⁴ В противнім разі німці моглиб назвати повстанчі війська збіговиськом бандитів і під таким гаслом розпочати проти них акцію.

Ц. Комітет партії розумів добре, що уже запізно, але мусів улягти загальній волі та поробив усі ці заходи. Члени Ц. Ради і уряду, очевидно уважаючи справу за програну, уже дбали тільки про власну безпеку: розсипалися по Києву, багато виїхало навіть з Києва.

* * *

Трагічний, незабутній день 28. квітня 1919. р. Січові Стрільці лавами йдуть по В. Володимирській вулиці до будинку Ц. Ради. Лиця їх суворі. В очах — рішучість. На улицях замерло...

Тільки чути далеко мірний крок і брязкіт зброї. Підійшли до будинку Ц. Ради, оточили весь квартал... виставили кулемети... Будинок Ц. Ради був уже пустий: Центральна Рада і уряд розсіялися. Купка галицьких українців йшла на смерть за національну ідею, за національну честь і достоїнство... Запорозький корпус був далеко і нічого не знав... Укр. молодіж, старшинство не витерпіло, кинулося за зброєю...

В недомгім часі відділи руских офіцерів посунули по В. Володимирській і Фундуклівській до будинку Ц. Ради... Загребмі стрілецькі кулемети — і цих „русских отрядів“ як не було: — тікали без пам'яті.

Через деякий час сунуть густі лави німецької піхоти. Підійшли і оточили квартал і Січових Стрільців... Стрільські і німецькі офіцери між собою говорять... стискають собі руки... адже вони не що давно воювали разом плече-о-плече.

Пізно вечером Січові Стрільці¹ опустили квартал і будинок Ц. Ради, охорону яких взяли на себе німці. На ранок німецький відділ уступився і будинок Ц. Ради був занятий отрядом руских офіцерів.

Того-ж дня 29. квітня 1918. р. вийшов маніфест гетьмана Скоропадського в справі нової влади.

Запорозький корпус.

Те українське військо, що вмашерувало в Київ після відступу большевиків, було під впливом партії С.-С.²

Настрій цих військ був опозитивний, що до уряду і Центральної Ради. Це непокоїло уряд. З тої причини військовий міністр Жуківський, не давши вищеназаному війську навіть відпочити кілька днів після більш як місячного важкого походу, дав наказ негайно вирушити до дальшого походу на

¹ В швидкім часі по тому Січові Стрільці були німцями обзброєні.

² Виключаючи червоних гайдамаків Петлюри, числом коло двох сотень.

Ромадан, Полтаву і т. д. Аби не бути посудженим за брак патріотизму, військо, хоч і дуже було перетомлене, виконало наказ.

Уряд хтів на чолі цього отряду поставити Шинкаря (С.-Р.), аналіфабета у військовому розумінні, але військо йому спротивилося. Тоді уряд змушений був згодитися на призначення командіром цього отряду полковника Натієва, досвідченого у військових справах, загально шанованого і старшинством і козаками. Цей отряд преса називала бригадою Натієва¹.

Перед відходом цієї бригади з Києва була нарада Ц. Комітету партії С.-С. з представниками цього отряду. На пій нараді було ухвалено: в цілі організації збройної сили укр. держави утворити з цієї бригади корпус, поповнивши його старшинський склад певним з національного боку елементом, контингент козаків корпусу так само мусів бути поповнений національно-свідомим елементом, головно з вільного укр. козацтва, що йшло завше в контакті з партією С.-С.

В інтересах переведення цієї справи і для зносин з корпусом, Ц. Комітет партії призначив видатного діяча партії партійним комісаром при корпусі з належними уповноваженнями. Цей комісар виїхав з Києва одночасно з пим відділом, який рушив на схід з допомоганими німецькими військами проти моск. большевиків.

Відбулися численні бої під Ромоданом, Миргородом, Лубнями, Полтавою, Харьковом. Ці бої вкрили славою так звану Натієвську дівізію. З Харькова ця дівізія пішла походом на Славянск, Перекоп, Симферополь.

Не зважаючи на втрату в людях підчас боїв — працюю свідомого старшинства цього отряда і партії С.-С., цей отряд незвичайно сильно зростав в чисельности і силі — і врешті розвернувся в Запорозький корпус. Цей корпус був уже грізною силою, до якої з пошаною відносилася німецька військова влада².

¹ Цей отряд складався з двох частин: одною командовав полковник Олександр Шаповал, другою — полковник Болбачан.

² Колиб укр. уряд пішов тоді на зустріч бажанням укр. військових кол формувати військові частини по тилу запорозького корпусу, то до моменту гетьманського перевороту укр. влада малаб за собою декілька таких корпусів і до перевороту Скоропадського булоб не дійшло, а колиб взагалі до перевороту і дійшло, то він мав би зовсім инший вигляд. Але український уряд йшов зовсім в иншому керунку: він подозріло дивився на зріст сили і впливу корпусу, затримував йому видачу амуніції, зброї, плати і т. п. — одним словом укр. ес-еровський уряд доводив фактами, що він хоче або ес-еровської України або ніякої.

Укр. населення відносилося до цього корпусу з незвичайним довір'ям і симпатією: в районі перебування цього корпусу німецька військова влада відносилося до укр. населення далеко зглядніше, а дідичі, що після

Зростаюча сила Запорожського корпусу почала непокоїти німецьку військову владу. Після походу корпусу на Крим німці роблять де-кілька спроб обезброїти корпус (в період гетьманського перевороту і після), але корпус завчасу це помічав і своєчасно ставав в боєву оборонну позицію. Не бажаючи в бою з цим корпусом понести тяжкі втрати, німці врешті відмовилися від своїх замірів.

Гетьманський переворот застав корпус в Александровську, де він відпочивав після де-кілька-місячного походу.

Корпус не знав, хто зробив цей переворот, не знав, що його зробили російсько-польські обшарники з допомогою німецької військової сили. Гетьманці (прихильники Скоропадського) сповістили корпус, ніби переворот зробила партія С.-С.¹, яку і в той час, як і завжди, ліво-соціалістичні кола підозрівали о нахил до гетьмансько-монархічного устрою на Україні.

Корпус не повірив цим чуткам, а послав своїх людей до Києва про все довідатися. Приїхав з ними до Києва і комісар партії С.-С. з інформаціями і за інструкціями. Поки все це відбувалося, уплило багато часу; момент для відповідної акції був втрачений; лишалось одно: зберегти корпус до більш відповідної хвили.

Але „гетманцям“ цей корпус, що одмовлювався присягати Скоропадському, був більмом на оці². Гетьманські кола

перевороту Скоропадського вернулися в свої маєтки, а також наставлена реакційним урядом Скоропадського адміністрація не сміла кривдити населення реквізіціями, штрафами і езекуціями, в той час як все це робилося у великій мірі майже скрізь по Україні.

¹ Відомості про те, що переворот ніби зробила партія С.-С., скоропадківці послали скрізь по Україні, чим зробили велике замішання в укр. колах, бо в той час партія С.-С. мала дуже великі симпатії на Україні.

Треба признати, що серед укр. патріотичного громадянства є досить значна течія за гетьманський устрій, але широко-національний, по тину ко-козишнього історичного, зглядно сучасних обставин, але ця категорія укр. громадянства в момент перевороту не знала, що ідею гетьманства на Україні, так виспіваного нашим національним поетом Шевченком, використали ворожі до української ідеї русско-польські реакційні кола для захвату політичної влади на Україні, а навіть радїла (гетьманська течія серед укр. громадянства), що діяльності тих кол. що репрезентувалися в У. Раді і уряді Голубовича, настав кінець. Все це пояснює, чому при перевороті Скоропадського не стало на Україні серйозних заворушень; вони стали значно пізніше, коли укр. навід розібрався, що то є влада Скоропадського.

² Коли в швидкім часі по перевороті Скоропадського вся живна укр. інтелігенція була замкнута в тюрму під німецькою вартою, коли навіть майже половина членів Ц. Комітету партії С.-С. і багато визначних діячів партії трапили до тюрми (а дехто був і розстріляний), Запорожський корпус мав громадянську відвагу проги цього стверго запротестувати. Представництво корпусу написало відомий лист до голови партії С.-С. що пробував тоді в Київській Лукіянівській тюрмі в тяжкій одиночній ув'язненні. (Див. газету „Самостійник“ № 9 „Лист батьку козацькому, голові партії Самостійників-Соціалістів, інженіру ліс. Олександрю Макаренкові“.)

зробили всі заходи, аби усунути з корпусу опозиційний ідейний елемент старшинства, розбити єдність старшинства корпусу підкупом, нагородами, обіцянням всяких благ тим, хто стане на бік гетьмана. Після довгого часу цієї праці серед старшинства сего корпусу, хоч і незначна його частина, похитнулася.

Підготовивши ґрунт в такий спосіб, гетьманці приступили до рішучої акції: укр. корпус був обложений німецькими військами; серед командного складу корпусу не було уже давнішої єдності; деякі частини корпусу, які гетьманці уважали для себе небезпечними, були обеззброєні, найбільш популярні серед війська укр. старшини були звільнені і замінені прихильниками Скоропадського (переважно росіянами-москалями); були і розстріли. Національно-свідомі козаки почали масами покидати корпус. В швидкім часі корпус зменшився більш як на половину.

В таких невідраднім стані Запорожський корпус перебув гетьманське лихоліття, хоч і з великими труднощами, а в момент повстання по заклику Директорії 15. листопада 1918. р. раптом віджив і одіграв велику ролю в пім повстанні, захопивши під владу Директорії Харківщину і Полтавщину.

Професор С. М. Грушевський.

За часів Центральної Ради велику ролю одіграв її голова-проф. Грушевський. Укр. громадянство поклало на його великі надії. Партія С.-С. дуже хотіла, аби проф. Грушевський одіграв ту ролю, яку потім одіграв проф. Масарик в Чехії, аби проф. Грушевський, як досвідчений громадський і державний діяч, став на чолі української держави, як президент. Більшість укр. громадянства так само цього бажала. Проф. Грушевський про се знав. При розмовах з ним представники партії С.-С. не раз заявляли, що він мусить бути по-над партіями, бо всі партії мають до його довірря і глибоку пошану. Проф. Грушевський в перший період існування Ц. Ради посідав такий моральний авторитет, як мало-хто з представників верховної влади в світі; він фактично вів всю укр. політику, фактично був головою держави.

Особа проф. Грушевського об'єднала би в той час навколо себе всі укр. партії, перепинила би партійні свари, а все це поставило би укр. державу на твердий ґрунт.

Чому ж це не сталося?

Річ в тім, що Ц. Рада в своїм складі була більш як наполовину з С.-Р-ів, а в програмі С.-Р-ів визнавалася республіка без президента.

В той час крайніх гасел партія С.-С., що стояла за республіку з президентом, за се одно уважалася партіями С.-Р. і С.-Д. — реакційною, через це самостійників-соціалістів називали гетьманцями, монархістами і т. п. Треба думати, що проф. Грушевський боявся зразити проти себе дві партії (С.-Р. і С.-Д.) а надто партію С.-Р., яку він уважав селянською, впливовою серед укр. селянства. Хоч на нашу думку — то даремно: авторитет проф. Грушевського був надто високий, аби С.-Р. и посміли стати проти його.

Коли Ц. Рада з допомогою німців повернула до Києва, вона уже не мала серед укр. народа свого колишнього авторитету; одночасно підупадав і авторитет проф. Грушевського. В цей саме час проф. Грушевський записався в партію С.-Р. Цей факт прикро вразив укр. громадянство: всі хотіли бачити проф. Грушевського по-над партіями.

Аби судити, яке негативне вражіння зробило це на укр. громадянство, досить нагадати, що при виборі Директорії навіть С.-Р. и не рискнули виставити його кандидатуру, що в Національнім Союзі, після в'їзду Директорії до Києва, коли С.-Р. и внесли пропозицію ввести в головну раду Нац. Союзу проф. Грушевського — всі, навіть непартійні одногосно висловилися проти. Трохи пізніше на трудовім конгресі 19./I. 1919. р. проф. Грушевський проявив нахил до комунізму. Отже збігом нещасливих обставин така велика сила, як проф. Грушевський, майже не була належне з'ужита на користь Батківщини. Великий учений оказався малим політиком.

Мине час. Страсти уляжуть. Український нарід з'уміє не тільки вшановати своїх великих людей, але і вибачити їх помилки.

Увага. Партія С.-С. попередила проф. Грушевського про проєктований замах на його перед большевицьким повстанням в Києві 15. січня 1918. р.

Українські партії; їх взаємовідношення.

Являється питання, чому партія С.-С. не з самого початку укр. революції, а значно пізніше, власне з 3-го військового з'їзду, являється на укр. політичнім горизонті, як поважна сила, хоч партія існувала з 1901. року? —

Укр. Партія С.-С. дійсно існує з 1901. року, але вона поставила з самого початку свого існування своїм гаслом: визволення українського народа з національної і соціальної неволі шляхом революції чи повстання і утворення незалежної соборної України-Республіки працюючого люду від гір Кавказських аж по Кавказ — як національний все-

український ідеал. Такі гасла, завдання і діяльність російський уряд уважав державною зрадою і належне на них реагував. Отже в часи царської Росії належати до партії було дуже небезпечно; партія проводила свої акції дуже конспіративно; нових членів в партію приймали дуже обачно; тільки фанатики національної ідеї вступали до партії, бо уже одна приналежність до цієї партії кваліфікувалася російським урядом як державна зрада і загрожувала смертною карою.

До укр. партії С.-Д., яка відносилася льояльно до російської держави, бо хотіла тільки автономії України в єдиній неділимій Росії, російський уряд льогічно відносився цілком инакше. Отже партія С.-Д. мала значно більшу змогу вести свою партійну роботу і розвиватися.

Українських С.-Р.ів¹ тоді не було, були одні С.-Р. и російські.

Укр. партія радикально-демократична (У. П. Р.-Д.) та інші правіші укр. групи були ще більш льояльні до російської держави та її уряду.

Партії С.-Д. і Р.-Д. і правіші укр. групи старалися відмежуватися від „самостійників“² в очах рос.-уряду і рос. громадянства, аби їх не заідозрили в сепаратизмі.

Укр. соціал-демократи вороже ставилися до самостійників-соціалістів ще з другої причини: Самостійники-Соціалісти мали сильні робітничі організації, — отже ці дві партії зустрічалися як соперники при організаційній праці серед народніх мас. Національні гасла Самостійників-Соціалістів трактовалися в той час укр. С.-Д.-ми, як гасла реакційні, ворожі інтересам українських робітничих мас.

Радикально-демократична партія (нинішня партія Соціалістів-Федералістів) та правіші від неї укр. політичні групи старалися відмежуватися од Самостійників-Соціалістів, але з інших причин: треба думати, ці партії і групи боялися, аби гасло національної незалежності укр. народа не викликало з боку російського уряду сильних репресій на укр. громадянство, і тим не зашкодило³ молодому неокріпшому тогочасному українському руху.

¹ Українські С.-Р. и утворилися незадовго перед укр. революцією, як одкол від російських С.-Р.ів.

² Укр. громадянство називало членів Укр. Народньої партії — „самостійниками“, а позаяк Укр. Народня партія була партією соціалістичною, то члени укр. Народньої партії звали себе Самостійниками-Соціалістами.

³ Самостійники-Соціалісти не уважали ці побоювання за обґрунтовані, бо базировалися на іншому: як свідчить історія, тільки висока ідея національної незалежності поривала широкі народні маси до стійкого національного руху, а інтелігенцію — до національного самопосячення і героїзму.

Українські партії з моменту революції
28. лютого 1917. р.

Після вибуху всеросійської революції укр. партії С.-Р., С.-Д., С.-Ф., У. Т. П. відкрито стають до громадської роботи. Самостійники-Соціалісти цього зробити не могли: Росія все ще була „єдиною неділимою“, влада на Україні була в руках агентів „Російського Временного Правительства“, яке так само, як і царський уряд не допускало і рішуче поборювало всякі прояви українського „сепаратизму“. З цих причин існування партії С.-С. було півлегальне, аж поки „Временне правительство“ не упало. Отже обставини довго не сприяли організаційній праці партії С.-С.

Для українських партій С.-Р. і С.-Д. обставини були значно щасливіші: ці партії зустріли укр. революцію більш-менш з'організованими¹. З тої причини в Ц. Раду трапила більшість представників із С.-Р. і С.-Д., логічно і укр. уряд склався з цих двох партій.

Партії С.-Р. і С.-Д., ставши таким чином партіями урядовими, широко користали з великого національного фонду, який склав укр. нарід зовсім не на партійні, а на національні цілі: на будову укр. держави. Це дуже скріпило становище цих двох партій: гроші дали їм змогу поставити належне свою партійну пресу — а преса є силою! — і закріпити свої позиції як в центрі так і на провінції.

Хоч потім з'організувалися і дійшли до сили інші укр. партії і групи і взаємовідношення сил на Україні стало інше, але партіям С.-Р. і С.-Д., як партіям урядовим, що мали за собою підтримку уряду і всього державного апарату, було не тяжко відстоювати свої позиції. Практика державного життя показала, що взагалі всяка урядова партія, маючи в своїх руках урядовий апарат, по інерції довго держиться навіть і тоді, коли її сила в декілька раз уступає силі партій опозиційних.

Звичайно, колиб Україна мала спокій з боку сусідніх народів, український нарід в решті решт витворив би собі і парламент і уряд по своїй уподобі без закиду з погляду на-

¹ Правда, це не були партії в європейським розумінні цього слова (бо відного політичного життя в царській Росії не було), як не є вони такими і зараз, — це були групи радикальної укр. інтелігенції (переважно молодіжи), з слабкими і несталими зв'язками з українським селянством і робітництвом. (У. С.-Д.-ти були і є зовсім слабкі, бо робітництво на Україні складається у величезній своїй більшості з пришлого неукраїнського елементу.) Але і цієї слабкої організованості було досить, аби ці дві укр. партії мали змогу захопити в свої руки при першій вибуху революції керму укр. руху серед неорганізованих і майже несвідомих народніх мас.

ціонального і ділового, за які йому, народові, не довелося би червоніти перед культурним світом.

Але росіяне і поляки не могли помиритися з утратою земель, які вони здавна рахували своїми. Відносини з росіянами і поляками, напружені з самого початку укр. революції, обернулися у ворожі — і врешті вибухла війна, яка з великими переривами тягнеться до цього часу. Це відвертало увагу українського громадянства від внутрішніх справ в бік ворога зовнішнього. З цієї причини переміна гіршої влади на кращу все уважалася несвоєчасною і відкладалася — до кращих умов.

Українізація військ.

Велика війна ще не була скінчена, майже все доросле населення України від 18 до 50 років було під рушницею. Революція всколихнула маси; вони можуть потягнулися до кращого життя. Ці маси прагнули правдивого слова, чекали провідників, які мали повести їх до кращої будучини. Армія раптом зреволюціонізувалася: мітинги за мітингами без кінця. І українські і російські партії розпочали енергійну працю в військах; все військо покололося на партії. Почалася т. зв. українізація військ. Партія С.-С., що з моменту революції головну свою увагу звернула на війська, — в вищезгаданій справі українізації військ одіграла свою історичну роль¹.

Творилася національна українська армія².

Укр. Соціалісти-Федералісти — поміркована партія, існує по-над десяток років, має свої заслуги перед Україною, а надто в сфері культурній. С.-Ф.-и працювали головним чином серед фахової укр. інтелігенції, приймали слабу участь в українізації військ і утворенню національної укр. армії, і тому партія С.-Ф. весь час революції не складала реальної сили, яку моглаб протиставити тогочасній укр. владі, до якої весь час була в опозиції.

Укр. Трудова партія, трохи лівіша за С.-Ф.-ів, повстала з вибухом революції, симпатична що до свого складу і напрямку, але обставини не сприяли їй вийти на більш широкий шлях.

¹ Документи в цій справі будуть своєчасно видруковані.

² В цій справі треба віддати справедливість укр. партіям С.-Д. і С.-Р., що так само прислужилися укр. народові: вони уперто боролися з своїми однодумцями-російськими С.-Д.-ми і С.-Р.-ми за вплив на війська. Агітація українських С.-Д.-ів і С.-Р.-ів в той час мала характер більш національний, у їх не було тієї нетерпимости до всіх інакше думачих громадян, як це проявилася пізніше.

Українське вільне козацтво.

В недовгим часі після вибуху укр. революції почався на Україні могутній рух вільного козацтва. Цей рух — аналогічний Січовому руху в укр. Галичині. Почавшись в Київщині цей рух швидко розійшовся по всій Україні. Організації вільного козацтва мали на меті: боронити Батьківщину від національних ворогів, а на місцях підтримувати лад, спокій і громадську дисципліну, ширити національну свідомість і світову культуру через засновання „просвіт“, читалень, бібліотек і т. п. Вільне козацтво почалося і ширилося стихійно, головні серед укр. селянства¹. Оживали давні традиції часів Хмельниччини і Запоріжжя. Укр. народ сам заходився будувати свою державу та творити її мілітарну силу². Здавалося, величні перспективи для укр. держави переходили в дійсність. Але не так склалося...

Укр. партіям С.-Р. і С.-Д. цей рух видавався буржуазним: вільне козацтво, як то виявилось на військових з'їздах, було національним і суто-демократичним, але не симпатизувало соціалізації³ землі та іншим крайнім соціальним експериментам. Сего було досить. Урядовий апарат був в руках цих партій. Уряд намагався взяти рух вільного козацтва до своїх рук, написав устав для вільного козацтва, що не відповідав⁴ настроям останнього, на чолі догляду за в. козацтвом поставив соціалдемократа. Серед козацтва були пущені крайні соціальні гасла.

Вільне козацтво і Генерал Скоропадський.

Але гробокопателі в. козацтва стали праві елементи. Коли розпочався рух в. козацтва, праві реакційні кола (навіть неукраїнські) захотіли використати цей рух для своїх цілей. Ген. Скоропадський, що в той час командував 34. укр. корпусом і заявляв при кожній нагоді свою відданість Україні, укр. уряду і Ц. Раді, явився на з'їзд вільного козацтва, запевняв його, що, він, Скоропадський, віддає усі свої сили, свою велику земельну власність і многомільйонне майно на народні цілі. До того всього ген. Скоропадський був нащад-

¹ Мійське вільне козацтво з укр. робітництва було тільки в Києві — важною силою.

² Вільне козацтво завжди йшло в контакт з партією С.-С.: вільне козацтво було представлене на третьому військовому з'їзді (20./X. 1917. р.) і на всеукр. з'їзді партії С.-С. (17./XII. 1917. р.)

³ Хотіло наділення землею малоземельного і безземельного укр. селянства у власність.

⁴ Що козацький рух не відповідав ідеології інтернаціонального соціалізму цих партій — це цілком зрозуміло.

ком укр. гетьмана. Національні традиції в народі загворили, і ген. Скоропадського¹ вибрали отаманом вільного козацтва. Ген. Скоропадський з'умів підібрати по своєму смаку „генеральну козацьку раду“² (принаймні більшість її), в якій був головою.

Але дійсні заміри ген. Скоропадського скоро розкрилися. Коли відбувалися вибори в Укр. Установчі Збори, організація російсько-польської великої земельної власности виставила кандидатом в свій список No. 16 — ген. Скоропадського. Вільне козацтво насторожилося. Коли про це дізнався укр. 34. корпус, що був під впливом партії С.-С., страшенно обурився. Хоч прихильники ген. Скоропадського запевняли, що дідичі вписали в свій список ген. Скоропадського без його згоди, але сему ніхто не вірив, і ген. Скоропадський мусів покинути корпус.

При непорозуміннях між укр. селянством і дідичами ген. Скоропадський в ролі отамана в. козацтва завжди ставав на бік дідичів, старався ужити в користь останніх збройну силу в. козацтва³. Все не відкривало очі в. козацтву, що то є властиво ген. Скоропадський. В. козацтво почало поволі ставати до Скоропадського в опозицію і вивільнятися зпід його зверхности, аж поки в решті решт в початку січня 1918. р. його власна охоронна сотня, що була підібрана його клевретом Полтавцем і добре оплачена, стріляла по вікнах помешкання ген. козачої ради в Білій Церкві.

Коли ген. Скоропадський став гетьманом, в козацтво звернулося до його⁴ о дозвіл всеукраїнського з'їзду в. козацтва, але Скоропадський не тільки не дозволив цей з'їзд, але і скасував в. козацтво, а натомість став організувати своє власне „козацтво“ в цілях оборони великопанських інтересів. Але це йому не пощастило: в такі „козаки“ — укр. селянство не пішло. Вільне козацтво після сего перейшло на нелегальний стан і переслідувалося⁵.

В страшних повстаннях на Звенигородщині, Таращанщині, Уманщині та інш. проти гетьманської влади і німецької окупації приймало активну участь і в. козацтво. Так само в. козацтво одіграло значну роль при повстанні 15./XI. 1918. р. по заклик Директорії. Взагалі в. козацтво було і є душею повстанчого руху на Україні проти пановання чужинців.

¹ Укр. справа пішлаб цілком іншим шляхом, якби ген. Скоропадський пішов національним суто-демократичним шляхом, яким прирікав йти.

² Екзекутивний і представницький орган в. козацтва.

³ Це помогло крайнім лівим елементам вести агітацію серед в. козацтва, аби його розвладити.

⁴ Формально він тоді ще був отаманом в. козацтва.

⁵ В. козацтво в цей час, як і завжди, підтримувало тісний зв'язок з партією С.-С.

Військове товариство „Батьківщина“.

Ще за часів Ц. Ради по поверті її з допомогою німців до Києва було утворено партією С.-С. в ціли об'єднання українського вояцтва військове товариство „Батьківщина“, яке в швидкім часі набрало великого значіння і сили. Більшість укр. військового старшинства приєдналося до цієї організації. Ця організація мала в своїм розпорядженні значні капітали і через свої філії розгалужувалася по Україні. Головою тов. „Батьківщини“ від червня 1918. р. став відомий укр. діяч — генерал Греков (стор. 46 і сл.). В помешканні „Батьківщини“ почав своє існування і відбував свої збори Укр. Національний Союз, з'організований з ініціативи партії С.-С., голова котрої був першим головою Національного Союзу. Довший час в помешканні „Батьківщини“ була редакція партійної газети „Самостійник“, аж поки не була перенесена в інше місце, аби не дратувати гетьманців.

Коли німцями був роззброєний полк „Січових Стрільців“ (див стор. 24), тов. „Батьківщина“ заопікувалося їх долею. Всіх з цього полку, хто хотів, відправляли до Запорозького корпусу (безплатний проїзд і 25 карбованців на харчі).

Таким чином було відправлено до Запорозького корпусу над 600 козаків і багато старшин з січового полку¹.

Тов. „Батьківщина“ одіграло в часи гетьманського лихоліття свою роль, з'організувавши в Києві в кінці червня 1918. р. величну маніфестацію в честь укр. самостійника і ворога Московщини гетьмана Мазепи — та Самостійної України.

Ця демонстрація² пробудила від летарії укр. громадянство: з цього моменту і почалася активна боротьба за національне визволення. Ген. Скоропадський, Протофіс і німецька військова влада косо дивилися на „Батьківщину“, дуже її побоювалися і вишукували способи не товариство унешкодити.

¹ В товаристві „Батьківщина“ безпритульним давався притулок, а немаючим — і обід.

² Тов. „Батьківщина“ і її голова генерал Греков мали великі прикристи після демонстрації. Ця демонстрація була розігнана, хоч і з великими труднощами німецькою збройною силою. Генерал Греков був покликаний перед німецький полевий військовий суд. Велика пошана до ген. Грекова з боку німецьких військових кол а навіть з боку гетьманських кол, хоч вони і ставилися до його вороже, а також його такт і мужність причинилися до ліквідації цього конфлікту без сумних наслідків.

Гетьманування генерала Скоропадського.

Коли 29. квітня 1918. р. глашатаї гетьмана читали на улицах Києва гетьманський маніфест — вони читали його на пустих улицах: ніхто до них не підходив; в такий спосіб Київ маніфестував своє відношення до перевороту...

В момент перевороту г. Скоропадський не мав жадної регулярної військової частини, виключаючи невеличкий „отряд русских офіцерів.“¹

Користуватися виключно німецькими військовими частинами для охорони порядку в Києві — ген. Скоропадському було не вигідно; не хотіли цього і німці. Гетьману пильно було набрати негайно з місцевого елементу військової частини для охорони порядку в Києві. Але на цей заклик, не зважаючи на добру плату, ніхто не йшов, бо інсценування перевороту було ясне для кожного, ніхто не вірив в серйозність цього перевороту, рахували його неудачною авантюрою. Довелось гетьманцям поновити склад вищезгаданих охоронних частин без жадного розбору.²

Переворот ген. Скоропадського віддав політичну владу на Україні росіянам; кабінет міністрів складався з російських октябристів і кадетів³, які взагалі ставилися вороже до укр. руху. Головний вплив на політику уряду гетьмана мав „Протофіс.“

Україна, вражена несподіваним переворотом, заховувалася вічкучуючи, аж поки не зрозуміла, в чім діло. Німці добре бачили, що укр. нарід не пішов за ген. Скоропадським, хоч останній і запевняв їх в цьому перед переворотом. Німці відчували необхідність вийти з цього прикрого становища: пофатися було уже за-пізно, отже лишалося одно — говорити з укр. громадянством, принаймні хоч в цей спосіб виграти час для з'орієнтування. Не почував себе твердо і гетьман: він теж робив спроби говорити з тією чи іншою укр. політичною групою, почасти аби виграти на часі, почасти аби осягти розкол в настроях укр. громадянства.

¹ Крайній елемент руського офіцерства в цей отряд не пішов.

² Перший тиждень можна було бачити на варті при міністерствах та інших державних інституціях озброєні групи осіб в самих різноманітних убраннях: оден мав студентське пальто і офіцерський картуз, другий — солдатську шинель і приватний картуз; так само що до обуви. Очевидно було всім, що ці, більш схожі на банду, частини були набрані, з кого довелося; їм платили по денну добру плату. Потім поволі цей елемент з Київських апахів був усунений і замінений більш підходящим.

³ Тільки значно пізніше до кабінету вступив Дм. Дорошенко, з укр. партії С.-Ф., але прога волі своєї партії, з виходом з партії.

Союз українських партій.

Зараз по перевороті з ініціативи партії С.-Ф., в цілі спільної національної акції утворився Союз українських партій (С. У. П.)¹.

Сему Союзові німці дали до розуміння, дали надію на можливість укр. національного кабінету при гетьмані і то зараз же. Союз склав діловий кабінет міністрів на підставі міжпартійного порозуміння та написав конституцію. Делегація Союзу з представників від укр. партій де-кілька раз ходила в цій справі до представників німецької військової і цивільної влади на Україні² (до фон-Мума, фон-Айхгорна, Гренера).

Німці старалися затягнути цю справу, аби виграти час для з'орієнтування, запевняли укр. громадянство в своїх до його симпатіях — аж врешті відповіли, що на жаль гетьман уже, поки тяглися переговори, встиг призначити всіх міністрів, що лишилися тільки 4 портфелі, які моглиб припасти українцям при допомозі німців³, але в цій справі Союз має уже порозуміватися з гетьманом, як з представником верховної влади на Україні.

Укр. громадянство врешті зрозуміло, що німці не мають жадного наміру давати міністерські портфелі українцям і що найменшу охоту в цім напрямі проявляв гетьман Скоропадський. До того німці в решті заявили отверто, що кабінетом гетьмана вони цілком задоволені (бо він робить те, що німці хочуть) і иншого не бажають. При таких обороті справи з ініціативи С.-Ф-ів Союз був розв'язаний: представники партії С.-С. стояли за продовження існування цього Союзу для об'єднання укр. сил в цілі спільної національної акції, але всі инші укр. партії⁴ висловилися проти — і Союз був розв'язаний.

Коли напрям політики гетьмана і його уряду цілком яскраво і недвозначно визначився, партія С.-С. стає в гостру опозицію до гетьмана, його уряду і німецької військової влади. Часопис „Самостійник“ — орган

¹ Який потім перейменовався в Ц. У. П. — Централ укр. партій.

² Все це робилося на виразне бажання німецької влади.

³ Союз не говорив в цій справі з гетьманом Скоропадським з той причини, що його не визнавав і рахував узурпатором. Ні одна укр. партія (виключаючи хліборобів-демократів, про що пізніше) гетьмана Скоропадського так і не визнала до кінця його гетьманування.

⁴ Для тогочасних настроїв лівих укр. кол — характерний такий факт в час переговорів з німцями, п. Винниченко, репрезентант укр. соціал-демократів, на нараді Союзу так характеризував потреби моменту: „Тепер треба робити те, що хоче німецький штик.“ Очевидно в той час ліві укр. кола революційних настроїв не мали.

партії С.-С., виходив в Києві — легальний після гетьманської цензури на $\frac{3}{4}$ з білими шпальтами, і нелегальний (без пропусків), який росповсюджувався по Україні (між иншим і серед Запорожського корпусу).

Меморандум в справі укр. нац. кабінета міністрів. Український Національний Союз.

Зважаючи на велику мілітарну німецьку силу, що підтримувала гетьмана, і нагальну потребу національного кабінета для України, Ц. Комітет партії С.-С. ухвалив в цій справі писати до ген. Скоропадського меморандум-ультиматум. Для розв'язання цієї справи і спільної національної акції взагалі Ц. Комітет партії С.-С. покликав на нараду представництва усіх укр. партій і організацій. Явилися представники укр. партій: С.-С., С.-Ф., У. Т. П., Х.-Д.¹, і від всеукр. організацій: представники від укр. залізничників та почт і телеграфа.

Це об'єднання вищезгаданих партій і організацій ухвалено було зробити постійним для спільної національної акції. Цей новоповставший союз укр. партій і організацій, що поволи приєднав до себе всі укр. партії і майже усі всеукр. організації, перейменовався в Український Національний Союз та став поважною силою, єдиною в той час авторитетною громадською всеукр. організацією². На території австрійської окупації утворилася аналогічна всеукр. організація з осередком в Одесі в зв'язку з осередком в Києві.

На вищезгаданих нарадах було ухвалено: меморандум гетьману писати, оден примірник меморандума одіслати гетьманові, другий німецькій владі і до того видрукувати цей меморандум як на Україні, так і за кордоном³.

¹ Партія Хліборобів-демократів утворилася за часів Ц. Ради, як протест проти соціалізації землі. Вона не приймала активної участі в перевороті ген. Скоропадського, але згодилася його визнати, коли він зараз же по перевороті дав їй на письмі запевнення, що він покличе національно-український кабінет і вестиме національну політику. Ген. Скоропадський не виконав своєї обіцянки, спирався виключно на Протофісовський „союз земельних собственников“ (союз російсько-польських аграріїв), а до укр. хліборобів-демократів повернувся спиною. З цієї причини партія Х.-Д. стала в опозицію як до гетьмана так і до його уряду.

² С.-Д-и і С.-Р-и спочатку в Союз не входили, мотивуючи це тим, що їм не випадає бути вкупі з представниками „буржуазних“ укр. партій, але потім, коли Союз набрав сили і значіння, С.-Р-и і С.-Д-и увійшли до Союзу, і навіть В. Винниченко (С.-Д.) був після Ніковського (С.-Ф.) головою Н. Союзу.

³ Технічне переведення цієї всієї справи взяла на себе і виконала партія С.-С.

Проект меморандума, представлений Ц. Комітетом партії С.-С., після редакційних поправок був ухвалений¹.

Ц. Комітет партії С.-С., знаючи добре ген. Скоропадського, не вірив, що з ним можна дійти в цій справі до порозуміння — але цей шлях був необхідний: в Галичині, напр. гетьманський переворот зрозуміли так, що ніби цей переворот на Україні зробили національні українські монархічно-конституційні кола і даувалися широким, чого наддніпрянські українці не йдуть до гетьмана Скоропадського співробітничати. До того ген. Скоропадський і його кола весь час афішували себе „самостійниками“, липемірно заявляли, що вони раді співробітничати з укр. інтелігенцією і що вона з незрозумілою упертостью відмовляється від цієї співроботи, відмовляється від міністерських портфелів. Отже це непорозуміння треба було розсіяти і для всякого рода фарисейства ген. Скоропадського і його кол — одібрати ґрунт².

Цей меморандум містив в собі ультиматум, домагання усунення російського кабінета Лизогуба і утворення укр. національного кабінета міністрів. В меморандумі докладно було з'ясоване тогочасне положення на Україні. Цей меморандум підписали партії: С.-С., С.Ф., У. Т. П., Х.-Д. і організації залізничників і почт та телеграфа. Все укр. громадянство спочувало акції меморандума. 22. мая 1918. р. цей меморандум³

¹ При розгляданні проекту представники партій і організацій дуже пильнували за тим, аби в меморандумі не було ані в явній ані в скритій формі визнання гетьманом Скоропадського, з боязни, аби через це Союз не втратив симпатій народніх мас.

² Ц. Комітет партії добре знав ген. Скоропадського бо останній ще за часів Ц. Ради бував на зборах Ц. Комітета, як представник вільного козацтва і висловлювався „за“ те, „проти“ чого боровся весь час свого гетьмановання.

³ Ген. Скоропадський прийняв делегацію по-за чергою. Розмова тяглася три години. Делегація переповідала йому зміст меморандума, намалювала картину страшної дійсности, що творилася на Україні його іменем, повідмила його про грізні настрої народніх мас, як наслідки діяльности адміністрації на місцях, що загрожують стихійним вибухом кождо хвили і вказала як на єдиний вихід з цього становища: — утворення укр. національного кабінета міністрів з осіб, яким укр. нарід довіряє, а також кардинальну зміну державної внутрішньої політики. З початку ген. Скоропадський відповідав виминаючи: 1. доводив, що українці самі не хтіли йти в кабінет; йому відповідали, — що це не зовсім було так, але колиб і так, то в інтересах народа і держави ця помилка треба негайно виправити; 2. ген. Скоропадський став доводити, що „його міністри“ теж українці, йому доведено, що російські кадети і октябристи, з яких складався кабінет, не належать до українського табору, а до табору ворожого до останнього. Врешті гетьман мусів згодитися, що на Україні мусить бути український національний кабінет, але він не вважає можливим перевести це принаймні в пайближчій часі.

Тоді питання було поставлено рубом: або гетьман піде на зустріч народнім домаганням і призначить укр. національний кабінет, піде по шляху

був вручений гетьманові вибраною для цієї цілі делегацією. Головою делегації був голова партії С.-С.

На другий день російська преса, відома з свого антиукраїнського напрямку: „Кієвская Мысль“ та інші, очевидно поінформована гетьманськими колами, з задоволенням констатувала, що акція українських кол з меморандумом в справі укр. національного міністерства гетьманом не узгляднена, що гетьман задоволений з своїх міністрів і т. п.

Терор по українських селах; соціальна пімста.

Після перевороту 29./IV. 1918. р. російські і польські дідичі зараз же наставили по всій Україні свою адміністрацію, організували з відкидів суспільства „карательні отряди“¹ і почали жорстоко мститися над укр. селянством. Для оплати збитків дідичів за розруйновані їх маєтки були накладені на села величезні контрибуції, при чому не винний відповідав нарівні з винним; у селян забирали все, що траплялося під руки: і карні отряди і дідичі і місцева адміністрація (виїмки були рідкі) під видом контрибуції або реквізиції. За найменшу прояву протесту селян били нагаями, закидали в тюрми розстрілювали, палили хати.

Творилася чорносотенна гакханалія. Коли яке село не могло стерпіти знущань² карного отряда, повставало і виганяло його — приходили німецькі військові частини і жорстоко гамували³. Укр. нарід почав ненавидіти німців нарівні з гетьманцями⁴.

примирення з народом, — або не піде, і тоді бере на себе всю відповідальність за наслідки, бо при такій ситуації укр. партії жадної відповідальности нести не можуть і полишають собі вільні руки. Це зробило на ген. Скоропадського сильне вражіння. Він захитався... обіцяв подумати, і дати відповідь через два дні. Слова свого він не виконав.

¹ Цими отрядами керували найгірші елементи руського офіцерства що допускалися всяких насильств над населенням.

² Один з полковників укр. вільного козацтва, що жив на селі і допоміг ген. Скоропадському переховатися в часи першої інвазії моск. большевиків в січні і люті 1918. р., з слезами розповідав в Ц. Комітеті партії С.-С., як цими „карателями“ була жорстоко ображена його дружина.

³ Все це підсичувало большевизм на Україні, що перед приходом німців на Україні майже завмер.

⁴ По найменшому підозрінню в симпатіях до повстанців селян пакували в тюрми, а то і розстрілювали. В цей спосіб загинув не один десяток тисяч укр. селян.

Антиукраїнська політика уряду Скоропадського.

Гетьманський уряд в'їв рішучу антиукраїнську політику: на всі відповідальні посади були поставлені росіяне, українці вигонювалися з міністерств, з усіх державних і громадських інституцій; залишалися тільки ті, що або зраджували свій народ або уважалися що до росіян льояльними або були потрібні інституціям як знавці укр. мови, бо уряд Лизогуба ще почував передчасним скидати з себе український фльор.

А тим часом уряд Скоропадського енергійно працював над відбудованням царської єдиної не-ділимої Росії поки що під покрівлю української державности: на Україні формувалося рос. офіцерство, російські добровольчі частини, і їх відправлявано на Дон до Денікіна. Сюдиж відправляли з України гармати, рушниці, кулемети, патрони, величезні гроші. Уряд Скоропадського так само помагав і русській добровольчій армії на півночі. Росіяне торжествували, рахували ген. Скоропадського своїм, „руським“ гетьманом.

Після справи з меморандумом переслідування укр. інтелігенції потроїлися. Все, що було більш-менш видатним серед укр. інтелігенції, посажено в тюрми. Надто жорстоко переслідувалася партія С.-С.: Було схвачено і посажено в тюрму до 200 членів партії, майже половина членів Ц. Комітету, голова партії і товариш голови¹. Переслідувалася укр. мова а надто на провінції². При гетьманським дворі панувала російська мова.

На політику терора гетьманського уряду укр. селянство відповіло повстаннями.

Коли терпець укр. селянства увірвався, вибухли стіхійно страшні повстання на Київщині, а звідти перекинулися на Полтавщину, Чернігівщину, Єлисаветчину. За часів великої

¹ Товаришом голови Ц. Комітета партії С.-С. був д-р Луценко, старший чоловік (57 літ), давній укр. діяч. При вибуху революції 28./II. 1917. р. д-р Луценко став на чолі революційних одеських військ; потім був визначним членом Ц. Ради; був організатором і вождем укр. вільного козацтва, користав великим довір'ям укр. селянства та робітництва, приймав активну участь в обороні Києва від 15.—25. січня 1918. р.; відбув всі походи проти моск. большевиків від 25./I. до 4./III. 1918. р.; підчас повстання Директорії (15./XI. 1918. р.) став на чолі південної повстанчої 40.000 армії і брав Одесу. При катастрофі укр. війська, спричиненій неадапним складом провідників (в кінці марта 1919. р.), д-р Луценко був оточений зі своїм отрядом в десятеро дужчим противником коло Старо-Константинова і в жорстокім бою поляг смертю національного героя на полі слави.

² Прилюдне маніфестування українофільства на Україні і за кордоном — такі справи напр. як дозвіл укр. громадянству відкрити укр. університет в Камінці Под., — то були лицемірні заходи сховати до часу правдиве обличчя і одурити чуйність укр. громадянства.

війни населення навчилося володіти зброєю і мало цієї зброї аж надто. Велика війна утворила цілі кадри старшинства з селян, які по демобілізації вернулися до хліборобства; отже повстанцям не бракувало і добрих провідників. Билися з повстанцями не тільки карні отряди, але і значні німецькі військові частини¹.

Імя гетьмана Скоропадського стало ненависним на Україні. В рівнім ступню народня ненависть була обернена і на німців.

Компромісовий русско-український кабінет міністрів.

Коли справи німців на заході погіршали і Антанта стала перемагати, німці побачили, що їм не вигідно мати на сході ворога в укр. народі. Було наказано ген. Скоропадському увійти в згоду з укр. колами в справі утворення укр. національного кабінету. Гетьман Скоропадський з усієї сили відтягав справу, але врешті мусів улягти: стався компромісовий кабінет міністрів: з росіян і українців. Росіяне переважали двома членами². Новий кабінет проіснував де-кілька тижнів і українські члени цього кабінету зробили прислугу українській справі уже тим, що добилися увільнення з тюрем визначних укр. діячів, між иншим і діячів партії С.-С.

Повстання.

Партія С.-С. використала всі легальні шляхи, аби допомогти укр. народнім масам, — але даремно. Лишалось до вибора: або бути в ролі пасивного глядача страшних подій або стати поруч з народніми масами і поділити їх долю. Партія С.-С. пішла на останнє. Діячі партії виїхали на провінцію з метою втримати неорганізовані стіхійні вибухи повстань і надати повстанчому руху організовану форму: народні маси мали встати однастайно після поданого гасла. Таке гасло було дане 15./XI. 1918. р.

Перед самим повстанням (15. листопада) долетіли вістки до Києва: німецька армія розгромлена Антантою; в Германії вибухла революція; у влади в Германії стала влада респу-

¹ По офіціальним німецьким відомостям німецьке військо втратило в боротьбі з повстанцями 63.000 солдат. Це повстання не було подавлено до 15./XI. 1918. р., відколи по заклику Директорії це повстання розлилося по всій Україні.

² Переговори з гетьманом в цій справі вів В. Винниченко (С.-Д.), як голова Національного Союзу. Панує загальна думка, що В. Винниченко поробив багато непотрібних уступок, бо настрій німецької військової влади був такий, аби новий кабінет був в більшості з українців і носив український національний характер; гетьманські кола до таких уступок уже були підготувалися.

бліканська. По цих вістках німецьке військо на Україні збільшилося: дисципліна серед його упала, заведено совдени. Гетьман і його кола почули себе в критичнім становищі: німці уже не могли гетьмана Скоропадського боронити, і він опинився перед морем повних гніву народніх мас.

В Національнім Союзі панували повстанчі настрої: більшість Союзу стояла за переворот-повстання, мотивуючи це тим, що укр. нарід повстане стихійно і що проволікання цієї справи може повести до того, що ініціативу сего повстання можуть взяти до своїх рук моск. большевики. Президія Національного Союзу не допускала до голосовання в цій справі, бо це дало б ген. Скоропадському, за яким в Києві стояли русські офіцери-добровольці, підставу розправитися з Нац. Союзом. Німецькі військові совдени дали українцям до зрозуміння, що вони триматимуться нейтралітету¹.

Партії С.-С., С.-Р. і С.-Д. ухвалили зробити переворот — повстання, і для переведення повстання вибрати Директорію.

Як за остаточною надію, під пресією русских кол ген. Скоропадський схватився „за ідею“ єдиної неділимої Росії. Він проголосив Україну в федеративнім звязку з Росією, звільнив російсько-український кабінет і покликав русско-реакційний кабінет Гербеля; військову владу на правах військового диктатора доручив головнокомандуючому графу Келлеру, а потім князю Долгорукову. Директорія, що була вибрана в ніч з 13. на 14. листопада, оголосила ген. Скоропадського національним зрадником і покликала укр. нарід до повстання.

Коли було ухвалено повстання, частина членів Ц. Комітету партії С.-С. виїхала для роботи на провінції, а частина його залишилася в Києві з метою зробити замішання в Києві, коли війська Директорії підступлять під Київ. При вибуху повстання в Києві деякі члени партії заплатили своїм життям, а деякі тільки чудом вратувалися: напр. полковник Мацюк і б. комісар почт. тел. А. Слідюк були схоплені добровольцями і приговорені до смертної кари; раптовий наступ укр. військ на Київ вратував їх від смерті перед самим виконанням вироку.

Повстання народніх мас було стихійним. Майже усе укр. селянство стало до зброї. Директорія мала в своїм розпорядженні величезні сили, але, на жаль, не зуміла використати їх, і своєю недержавною діяльністю в значній мірі поставила ці сили потім проти себе.

¹ Після вибуху повстання 15. листопада тільки Київські німецькі військові частини і то неохотно, головню під впливом німецького офіцера і то тільки з початку, боронили генерала Скоропадського; по всій же Україні німці переважно заховувалися нейтрально, а де-не-де навіть прихильно (часом давали повстанцям зброю з державних складів).

Уваги. Директорію не вибрав пленум головної ради Нац. Союзу, а тільки її президія, і то не в повнім складі в цілях конспіративних. Головна рада Нац. Союзу потім з цим погодилася (після 18./XII. 1918. р.) в інтересах загально-національних. На засіданні в справі вибору Директорії — $\frac{3}{4}$ членів було з партій С.-Д. і С.-Р. Головну ролу в справі вибору членів Директорії грав В. Винниченко. С.-Р-и з початку виставили своїм кандидатом Микиту Шаповала, але коли останній відмовився по хворобі (неврастенія), ви ради проф. Х. Швеця. Від С.-Д-ів в склад Директорії увійшли Винниченко і Петлюра. Окрім цих осіб до складу Директорії увійшли: д-р Андрієвський (С.-С.) і залізничник Анд. ій Макаренко (непартійний С.-Р.). Залізничники потім офіційно заявили в газетах, що А. Макаренко не є репрезентантом укр. залізничників. Він приїхав до Винниці, коли повстання Директорії було уже майже вигране. С. Петлюру вибрани заочно: його тоді в Києві уже не було, він виїхав на провінцію в більш безпечне місце. На сьому зібранні нікого з членів Директорії головним отаманом не призначено.

Коли повстання Директорії почалося, члени Директорії поділили між себе державні функції. Петлюра взяв собі догляд над військовою справою: він добре розумів, що його вплив, сила і пожадана популярність в будучині — можливі тільки в найтіснішій звязку з укр. армією, і в цьому напрямі він йшов весь час укр. революції.

Коли повстання 15. листопада було переведено, стало на черзі питання про організацію Укр. Влади, як верхньої, так і виконавчої. Директорія одержала владу, повноважств від Національного Союзу; отже після переведення повстання Національний Союз юридично мав право відповідно до момента і обставин покликати нову верхню владу і утворити нову виконавчу владу, в кожнім разі стати до верхньої влади в ролі тимчасового законодавчого тіла — передпарламента до скликання справжнього парламенту. Але не сього хотілось більшості членів Директорії і Ц. Комітетам С.-Р. і С.-Д., які мали в Директорії більшість.

Наслідком цього Нац. Союз був позбавлений всяких прав і навіть *raison d'être* свого існування: Нац. Союз був кваліфікований укр. владою як організація права, консервативна, не відповідаюча інтересам трудових мас.

Влада Директорії.

Після повалення гетьмана Скоропадського по умові трьох укр. партій: С.-С., С.-Р. і С.-Д., що головним чином перевели повстання — *перше міністерство Директорії було утворено на парітетних основах з представників цих трьох партій.*

Весь час боротьби Директорії з большевицькою Росією і Польщею Партія С.-С. вкладала всю свою енергію в організацію оборони України і творення укр. армії, обстоювала суверенність У. Народньої Республіки, *твердо стояла на ґрунті народнього парламентаризма* і поборювала нахил лівих елементів укр. громадянства до радянського строя¹ і до

¹ Головним чином з національних мотивів. На державних міжпартійних нарадах (14./XII. 1918. р., 16./I. 1919. р., 10./III. 1919. р.) представники партії С.-С. говорили так:

1. Хоч російський комуністичний уряд Леніна теоретично визнає право кожної нації на самоозначення „вплоть до отдѣлення“, проте на діді

замирення з большевицькою Росією, аж поки вона на ділі не визнає суверенности України і укр. народа і не зречеться свого втручання в українські справи.

В боротьбі за національне визволення лягло на полі чести 5 членів Центрального комітета і багато визначних діячів партії.

Коли Антанта в лютім 1918. р. домагалася зміни складу Директорії¹, в більш правім напрямку, зглядно по її (Антанти) волі, партія С.-С., хоч вона і не спочувала напряду діяльності Директорії, твердо стала в обороні української суверенности, себ-то права українського народу мати верховну владу по своїй волі і уподобі.

За часів влади Директорії *партія С.-С. розвинула сильне партійне видавництво*: в Києві видавалася велика щоденна газета „Україна“; окрім того щоденні газети видавалися: в Тернополі — „Українські Вісти“, в Рівному — „Українська Справа“, „Українське діло“. Також багато було видано відозв, деклярацій та брошюр.

Коли ліво-соціалістичні укр. партії робили неудачні спроби большевицького перевороту в Проскуріві (14. марта 1919. р.) і в Кам'янці Под. (22. марта 1919. р.), партія С.-С. твердо стала реальною силою в обороні законної в той час укр. влади — влади Директорії і за продовження війни з большевицькою

старяється удержати під своєю владою і впливом народи бувшої Росії, будуючи „єдину неділимую Росію“ так само огнем і мечем, як і московські царі — собирателі земель.

2. а) Колиб укр. нарід мав свій національний пролетаріат, а не пролетаріат з чужостороннього елементу, що за царських часів в пошуканню ліпшого життя наплив на Україну, головню з Московщини, як елемент колоністів;

б) колиб війна з большевиками на Україні була не війною проти окупантів-чужинців-москалів, від якими-б солодкими гаслами останні цю окупацію не прикривали, а була війною виключно громадянською, боротьбою двох течій, справою внутрішньою, хатньою в Самостійній Україні, самостійности котрої ніщо зовні не загрожує;

в) колиб вияснилося, що явна більшість укр. народа хилиться до большевицькому українського, симпатизує з українськими комуністами, партія С.-С. негайно перепинилаб боротьбу і стала-б до правдивого українського совієтського уряду в Українській незалежній совієтській соціалістичній республіці, як партія льоальної опозиції, продовжуючи своє діло освідомлення і організації народніх мас до світлої національної будучини. Соціально справа кожного народу є його власна справа і нічия більше.

¹ Діяльність партії С.-С. за час влади Директорії, рівно як і історія цієї влади, хоч і конспективно, окреслена в творах: „Шлях до катастрофи“ і „Історія української Влади“, куди і належить звертатися в цілі детального ознайомлення з цими питаннями.

Росією і тим на значний час відсунула (в контактї з іншими державними укр. колами) катастрофу української державности.

Партія С.-С. завжди стояла за коаліційний кабінет з представництвом в нім як Наддніпрянців, так і Галичан для як найтіснішого сполучення Придністрянської України з Наддніпрянською, для консолідації українських сил.

Партія С.-С. багато зробила в справі допомоги моральної і матеріальної Галицьким: Уряду, армії і партіям, ідейно близьким.

1. Представники партії С.-С. в час свого побуту в Галичині в січні 1919. р. пропонували галицьким партіям Н.-Д. і Рад. свої послуги в справі одержання субсидії із державних фондів на державну роботу. Цю пропозицію використали гал. радикали, одержавши 1,000.000 гривень, що в той час рівнялось по курсу 1,000.000 корон.

2. Через своїх чисельних агентів на урядових і громадських посадах, а надто через партійних військових до самих високих ранг, партія зробила багато в справі постачання поживи для галицького населення, в справі апровізації і амуніції для гал. армії, (також в справі постачання фахового офіцераства в гал. армію), навіть в справі постачання паперу для галицьких газет. (В цих справах партія має документи в своїх архівах.)

3. В Тернополі на кошти партії видавалася щоденна газета „Українські Вісти“, на чолі цієї газети стояв редакційний комітет: 5 осіб — з місцевих галицьких діячів, і оден — надіріпрянець, представник партії. Відповідальним редактором газети був з початку представник партії Булат, а потім галичанин проф. Карманський. Для обслуговування цієї газети партія доставила з Великої України цілком оборудовану типографію з цілим штатом службовців. Ця газета обслуговувала головним чином галицьке громадянство без ріжниць партій. Ця типографія була представлена до послуг Галицької Влади.

4. Партія сильно підпомогла матеріально і морально в аналогічній справі в Коломиї.

Все це робилося не з яких-будь партійних рахунків, а во імя національної солідарности з єдиною метою — підтримати во імя української державности з усієї сили Український Піємонт, яким партія уважала Придністрянську Україну.

Партія С.-С. відкликує своїх представників з кабінету міністрів.

Коли в початку квітня 1919. р. лівий напрям в Директорії одержав перемогу і 9. квітня того року утворилося в незаконірний спосіб міністерство Мартоса з представників українського (недоробленого) большевизма і навіть з тих осіб, що робили Каменецький переворот з цілю повалити Директорію, партія С.-С., хоч їй було представлено 4 місця в кабінеті (і обіцяно більше), не найшла можливим брати на себе відповідальність перед народом і історією за нову політику при диктатурі Центральних Комітетів партій С.-Р. і С.-Д.,

одкликала своїх членів з кабінета міністрів і стала в опозицію, домагаючися коаліційного кабінета¹.

Вся енергія партії нині направлена на організацію укр. народніх мас по цей і по той бік фронту², головнo — для оборони укр. держави в боротьбі з її національними ворогами.

Инж. І. Василевський.

Представництво партії С.-С. в кабінетах міністрів в часи влади Директорії.

А. В кабінеті Чеховського.

Міністри:

1. Військових справ — генерал Греков;
2. віроісповідань — д-р Іван Липа, давній укр. діяч, відомий письменник;
3. морських справ — д-р М. Білинський, громадський діяч, кооператор, штаб-офіцер маринарки;
4. державний контрольор — Д. Симонів, видатний фахівець в цій справі, довголітній працівник на укр. ниві;
5. міністер преси і інформацій — д-р Назарук, галицький радикал, якого кандидатуру партія підпирала, як кандидатуру власну.

Увага. Партія С.-Д. провела на міністра преси свого сопартійника Абрамовича, але заходами партії С.-С. п. Абрамович був усунений і запрошений д-р Назарук.

Б. В кабінеті Остапенка.

Міністри:

1. Морських справ — д-р Білинський;
2. віроісповідань — д-р Липа;
3. фінансів — д-р М. Кривецький, відомий знавець фінансових справ, організатор банків, акц. підприємств і т. п.;
4. Військових справ — полковник Ол. Шапокал³;
5. державний контрольор — Дм. Симонів.

Увага 1. Кабінети Мартоса і Мазепи не є кабінетами Директорії, бо Директорії в складі, затверженім Трудовим Конгресом, уже тоді не було. Це були кабінети г. о. Петлюри, який з допомогою Ц. Комітетів С.-Д. і С.-Р. усунув з складу Директорії двох її членів: д-ра Андрієвського і д-ра Петрушевича і став фактично диктатором-узурпатором народньої влади.

Увага 2. Ген. Греков є непартійний, але протягом укр. революції працював в контактї з партією С.-С. і був постійним кандидатом партії на

¹ Про Рівенський і Каменецький періоди Влади Директорії, про диктатуру Ц. Комітетів партій С.-Р. і С.-Д., про переслідування партії С.-С. — див. брошюри д-ра Тимошевського 1. „Шлях до катастрофи“, 2. „Історія української Влади“.

² Робота партії, а надто по той бік фронту за часів Каменецького періода укр. Влади і до тепер не може бути опублікована з уваги на момент і на інтереси загально-національної справи.

³ На місце генерала Грекова, якого призначено наказним отаманом (головно-командуючим військ У. Н. Р.).

пост військового міністра. Ген. Греков є доктором прав, що скінчив військову академію; він почав свою діяльність на Україні ще за часів Ц. Ради. Після перевороту ген. Скоропадського і німці і ген. Скоропадський запрохували ген. Грекова бути військовим міністром і довго тримали цей портфель незаміщеним, але ген. Греков категорично заявив, що він може служити тільки в національнім міністерстві з апробати У. Національного Союзу.

В часи повстання Директорії 15./XI. 1918. р. ген. Греков приймає в нім участь як наказний отаман.

Завдяки г. от. Петлюрі, (який не терпів коло себе сильних одиниць), амбітнім замірам котрого ген. Греков стояв на перешкоді, вся дальша діяльність ген. Грекова була парализована.

Увага 3. Директорія і кабінет Остапенка (перша половина лютого 1919. р.) визнали, що військові невдачі спричинив член Директорії Петлюра, який, не будучи військовим і не розуміючи військової справи, втручався в ці справи проти волі Директорії і там псував справу.

Петлюра мусів Директорії і кабінету міністрів скласти урочисту заяву, що він більше не буде втручатися у військові справи, які має вести генерал Греков в ролі наказного отамана (головнокомандуючого) за своєю відповідальністю перед Директорією. Колиб генералу Грекову була дана змога виконати цю постанову Директорії, він зробив би з моск. большевиками те, що він зробив з поляками на уряді головного вождя в Галичині, взявши провід галицької армії уже майже на межі галицької землі: він раптом реорганізував галицьку армію, перейшов в наступ, перекинув поляків і гнав їх аж до Львова.

Але так бути не судилося. Ч. д. Петлюра в швидкім часі не додержав своєї обіцянки: генерала Грекова під благовидним претекстом він одіслав до Одеси в ролі дипломата говорити з французами, а сам взявся до військових справ: на відповідальних посадах понаставляв недосвідчених молодиків. Почався хаос і розвал в укр. армії. Генерал Греков мусів податися до димісії, аби не нести відповідальности за чужу шкодливу роботу.

Українська Народня Партія (У. Н. П.).

(Конспективний нарис діяльності партії від 1901. по 1917. рік.)

Українська Народня Партія (У. Н. П.) заснована в 1901/1902. рр. на Слобожанщині з осередком в м. Харькові.

Обставини, що спричинилися до заснування Української Народньої Партії.

Тогочасні українські соціалістичні партії: Українська Революційна Партія (У. Р. П.) і Українська Соціал-демократична Партія (У. С. Д. П.)¹ заповнювали тогочасний український рух соціальним змістом, цілком занедаючи національний бік українського руху. Змагання до національної незалежності поборювались цими партіями, як змагання буржуазні, реакційні. Українських соціал-революціонерів тоді не було, були С. Р-и російські. Лібералькі і радикальні течії серед укр. громадянства (Українська Радикальна Партія, Українська Демократична Партія, які потім з'єднались в одну Радикал-Демократичну Партію) так само тоді вороже ставились до „самостійників“ з інших причин: аби оборонити молодий укр. рух від утисків російського уряду, що переслідував надто суворо все, що носило хоч натяк сепаратизму.

Розуміючи добре, що без національного визволення українського народу цілком не можливе його соціальне визволення „основателі“ Української Народньої Партії до лозунгів інтернаціонального соціалізму, себ-то до лозунгів визволення праці від влади капітала додали лозунги національні: національне визволення укр. народа та знесення національного пановання скрізь по світі.

Лозунги У. Н. П.:

1. Хай живе Самостійна Українська Республіка працюючого люду!
2. Хай живе всевітнє визволення поневолених націй!
3. Хай живе визволення праці від влади капітала!

¹ Від Української Революційної Партії відкололася політична група: Українська Соціал-демократична Партія, яка існує до сього дня.

Партійні організації серед інтелігенції і робітників.

У. Н. Партія, звичайно, була партією нелегальною і мала організацію дуже конспіративну, позаяк російський уряд переслідував цю партію дужче за інші українські партії. У. Н. П. працювала серед української інтелігенції, а головно серед українського робітництва. Найсильніша робітнича організація У. Н. Партії була в Харькові. Обстоюючи принцип, що робітнича справа на Україні мусить бути в руках українців-робітників, які мусять бути панями своєї долі, У. Н. П. вела сильну агітацію серед українського робітництва, аби воно покинуло російські робітничі організації, що його денационалізували, а творило свої власні національні українські робітничі організації по прикладу своїх товаришів на заході: чехів, поляків, ірландців і т. д.

Видавнича діяльність партії.

У. Н. П. друкувала багато відозв, декларацій брошкр. З більш солідних творів наведемо: „Справа української інтелігенції“,¹ „Робітнича справа“, „Мова і національність.“ За кордоном видавалась газета „Самостійна Україна“. Останнє видання програму У. Н. Партії в 1906. році є власне популярно-науковий виклад ідеології партії з наведеними доказами із творів світових авторитетів. Надто розроблено земельне питання з наведенням усіх наукових джерел в цій справі.

Діяльність партії підчас революції 1905/1906. рр.

Підчас всеросійської революції в 1905/1906. рр. У. Н. Партія розвинула широкую діяльність, утворюючи національні робітничі організації, аби надати революції по території України характер національно-український, популяризуючи в своїх відозвах гасло самостійности України.

Інші українські партії тільки з початку 1918. року заговорили про справу самостійної України.

Скасування закону 1876. р.

В 1905. році, коли відбувалася всеросійська революція, Харківський комітет робітничої організації У. Н. Партії написав відомий протест до російського уряду з вимогом скасування закону 1876. р., який засуджував українську

¹ Майже всі видання партії, за виїмком відозв і декларацій, — друкувались за кордоном, звідки транспортовались на Україну нелегальним шляхом.

пресу на смерть. Робітництво м. Харькова горяче підтримало протест. Робітники, члени У. Н. Партії, зібрали під цим протестом величезну масу підписів серед робітників і робітниць-фабрик, заводів та інших робітничих закладів м. Харькова.

Цей протест з тисячами підписів був посланий по телеграфу тогочасному рос. премер-міністру графу Вітте, який негайно відповів по телеграфу робітникові Біляненку, котрий перший підписав протест, що закон 1876. р. буде негайно анульований (телеграма гр. Вітте бережеться в архіві партії).

Все це є незаперечним доказом, що У. Н. Партія найбільш спричинилася до скасування закону 1876. р., який завдав тяжкий удар українській культурі.

Переслідування рос. урядом У. Н. Партії.

Гасло самостійної України стягло на членів У. Н. Партії жорстоке переслідування рос. уряду, і тому в партії була заведена сувора конспірація; але не зважаючи на те, партія втратила багато членів наслідком вищезгаданих переслідувань.

З появом У. Н. Партії, членів цієї партії охрестили і свої і чужі — „самостійниками“ і цю назву члени цієї партії носять до сього дня.

Увага. В 1904. році зі складу У. Н. Партії виділилась до самостійного життя група активістів під назвою „Оборона України“.

Ця група лишила свій спомин в історії українського руху тим, що в день, коли вся офіційна Росія, а надто Московщина мала святкувати своє 250-літнє панування над українським народом (1904 рік), ця група на знак протесту проти поневолення укр. народу замірилась зробити динамітові взриви царських пам'яток на Україні: в Києві, Одесі і Харькові. Позаяк в Харькові ані одного відповідного царського пам'ятника не оказалось, то ця група намірилась зірвати збудований в Харькові пам'ятник московського поета Пушкіна, як співця „єдиної неділимій Росії“ (його слова „славянські ручи солються в руськом морі“) на знак протеста, що російський уряд, ставлячи по Україні пам'ятники російським письменникам, не дозволяв українцям поставити пам'ятник своєму національному гению-поету Тарасу Шевченку.

Особа, якій було а доручена організація взривів царських пам'яток в Києві і Одесі, коли все уже було майже готово, несподівано наложила життям і тому динамітові взриви в Києві і Одесі не відбулися. В Харькові справа була належно зроблена. Стався сильний динамітовий вибух; були розкидані прокламації з протестом проти поневолення українського народу і заклик до боротьби за національне визволення.

Цей вибух і прокламації зробили сильне вражіння на українське і російське громадянство.

Ані хвалити, ані гудити цей вчинок нема чого. Це був вибух національної розпачі. Страшні утиски московсько-царського режиму, темний, змучений затурканий укр. нарід в обіймах російського спрута, повна безпорадність і безвиглядність української національної справи в ті невідраді часи — все це доводило до розпачі українську інтелігентну молодіж, повну самопосягати для свого народу і штовхало її на ексецеси.

Розкол в партії.

В кінці всеросійської революції в 1905/1906. р. в У. Н. Партії стався розкол: партія розкололась на дві групи: 1. „самостійників“ (сюди увійшли основателі партії) і 2. „автономістів“. Автономісти схотіли легалізуватись, аби приймати отверто участь у виборах до мійських управ і взагалі, а для сього одмовились від партійної вимоги „самостійности України“ обмежившись домаганням автономії України.

„Автономісти“ вийшли із складу У. Н. Партії і засновали свою партію: Українську Народню Демократичну Партію (У. Н. Д. П.); ця нова партія проістновала декілька місяців і в мерла, а „самостійники“ дожили до другої рос. революції 28. лютого 1917. р., коли і розвинули широку, уже легальну діяльність.

Універсал 21. січня 1913. р.

В січні 1913. р., коли відносини між Росією і Австрією остільки погіршали, що можна було з дня на день чекати війни, У. Н. Партія видала універсал до Українського народу, щоби використати історичний момент.

В універсалі між иншим зверталась увага урядів російського і австрійського на гірке становище українського народу як в Росії так і в Австрії і перестерігалось ці уряди, що перемаже той із них, по яким стане укр. народ, що в цій боротьбі займе ту позицію, яка певніше забезпечить йому вільне національне життя і добробут. Цей універсал дуже занепокоїв як уряд російський, так і уряд австрійський.

Універсал 21. березня 1917. р.

При самім початку другої (великої) російської революції 28. лютого 1917. р., що сталась наслідком світової війни (1914/1917. р.), У. Н. Партія видала другий універсал до українського народу 21. марта 1917. р. з закликом до боротьби за національну незалежність, за Українську Народню Республіку.

Цей універсал був спочатку видрукований в Харьківській газеті „Южний край“ 26. березня 1917. р., а потім облетів всю Україну і навіть Росію, був видрукований майже у всіх поважних рос. газетах, викликаючи співчуття, і прихильність своїх та ненависть ворогів. Після цього універсалу протягом 1917. р. У. Н. Партія видала багато відозв і декларацій.

Третій військовий з'їзд.

В цю революцію У. Н. Партія розвила головну свою діяльність в укр. військах. Партія багато поклала праці в

справі українізації військ на Україні. На 3-м військовим з'їзді¹ 20. жовтня 1917. р. У. Н. Партія мала численне військове представництво, яке виступало солідарно вкупі з військовим представництвом української партії С.-С. У. Н. П. мала своє представництво в У. Ц. Раді.

Всеукраїнський партійний з'їзд 17. грудня 1917. р.

У. П. С.-С. по згоді з У. Н. Партією скликала на свій всеукраїнський з'їзд 17. грудня 1917. р. представництво усіх самостійницьких політичних груп і течій, що стоять на ґрунті правдивого парламентаризму. На з'їзді було велике представництво від українського війська (від 300.000 вояків), а також представництво від залізничників, почт і телеграфа, кооперації, преси і науки. На сему з'їзді усі ці течії (У. Народня Партія, Самостійники-Соціалісти, Націонал-Соціалісти, Соціалісти-Революціонер-Незалежні та безпартійні Самостійники-Демократи) утворили єдину партію: Українську партію Самостійників-Соціалістів, до складу якої У. Народня Партія, увійшла як федеративна група, отже від 17. грудня 1917. р. партія С.-С. має офіційно застережене право на дві назви: 1. Укр. Партія Самостійників-Соціалістів і 2. Укр. Народня Партія. З цього часу, постанови і деклярації партії підписувались так: „Українська Партія Самостійників-Соціалістів“ (У. Н. П.)

На цьому з'їзді було ухвалено: домагатися негайного проголошення самостійности Української Народньої Республіки, а також винесено постанови по всім кардинальним питанням державно-національного і громадського характеру з обов'язком для партії рішучого переведення цих постанов в життя.

Постанови з'їзду 17. грудня 1917. р. в свій час були видані окремою книжкою.

Дм. Олександрович.

¹ В цілях агітаційних, аби підготувати з'їзд для проголошення незалежної України, була видрукувана партією на день з'їзда брошура „На порозі майбутніх подій.“

Історичні справки, пояснення, уваги.

Українські партії (додаток див. стор. 28).

Коли укр. інтелігенція перед наступом російських б. військ стала емігрувати з Києва та інших укр. міст (починаючи з січня 1919. р.), незадоволення українською владою почало зростати. Почасті з цих причин, почасти з інших, рівночасно почали творитися з укр. інтелігенції, переважно з укр. урядовців різних відомств, політичні групи.

1. У Вінниці в люті 1919. р. скристалізувалася політична група під проводом агронома Архипенка (він потім перейшов до Селянської Соціалістичної партії); ця група назвалася „Укр. На одно-Республіканської партією“. (Ця група несоціалістична, правіша як С.-Ф.)

2. В м. Рівні в квітні 1919. р. частина членів комісії Трудового Конгресу з правих С.-Р-ів дала початок „Укр. Селянській Соціалістичній партії“.

3. В червні-липі 1919. р. в Камінці Под. хліборобська група Богуна назвала себе „Укр. Народньою Партією“ (ідентична з партією Х.-Д.).

4. В березні 1920. р. у Відні почав своя існування „Союз Хліборобів-Державників“ (найправіша укр. політична група, укр. монархісти).

Увага. 4. В справі новонародженої „Укр. Народньої Партії“ одержані з авторитетних джерел такі дані:

Протофісовський „Союз земельних собствеників“, що зробив переворот 29. квітня 1918. р., дуже деспотично поведився з ген. Скоропадським, що останньому дуже не подобалося.

При неофіційній підтримці гетьманських кол був зроблений відкол від Протофісовської хліборобської організації, що була під проводом російсько-польських обшарників, — представників середньої і дрібної власности (їх було небагато), т. зв. групу Коваленка (Богуна); новостворена хліборобська організація стала зватися: „всеукраїнським союзом хліборобів-власників“. Ця організація рішуче стала на бік ген. Скоропадського, але вона була малочисленна, не мала ані грошей ані впливу на хліборобські маси, існувала майже виключно з прихильности до неї гетьманських кол і після упадку Скоропадського майже розсипалася.

В Станіславові, в травні 1919. р., відбулася нарада між представниками партії Х.-Д. і групи Богуна. На цій нараді було ухвалено: 1. ці групи, які майже ідентичні, злити в одну, 2. новій об'єднаній організації дати назву „Української Народньої партії“, 3. за переведення цієї ухвали агітувати як серед Х.-Д-ів, так і в групі Богуна. Потім в Камінці Под. група Богуна з власної ініціатииви присвоїла для себе назву „Української Народньої партії.“

З причин, наведених на стор. 5, 14, 48. — Ц. Комітет партії Самостійників Соціалістів (У. Н. П.) запротестовав проти присвоєння назви „Української Народньої партії“ хліборобською групою Богуна, позаяк від 17./XII. 1917. р. партія Самостійників-Соціалістів має ще й другу, назву — Української

Народньої партії в зв'язку з тим, що від 17./XII. 1917. р. до складу партії С.-С. увійшла на федеративних підставах стара укр. партія: „Українська Народня партія“, застерігши собі свою історичну назву (про це не раз писалося в газетах). В цій справі Ц. Комітет партії Самостійників-Соціалістів (У. Н. П.) писав до новоутвореної політичної групи, яка назвала себе „Українською Народньою партією“ (Відповідні відношення див. газ. „Український Прапор, № 22., 1920. р.).

Отаманщина.

Партії С.-С. закидують отаманщину¹, що дуже розвинулася за часів Директорії.

Коли вибухло всенародне повстання проти ген. Скоропадського і чужинської окупації, на чолі укр. народу стійно висуулися вожді: оден пірвав за собою село, другий — волость, третій — повіт, а інший — цілий край. Їх ніхто не призначав: вони стали на чолі народного руху з волі повставшого народу. Ці люде були душею повстання, його організаторами і довершителями, це були народні отамани, народні вожді, великі і малі. І той, хто з рідного села привів до повстанського табору десяток, два своїх товаришів, і той, хто об'єднав під собою десятки тисяч повстанців зовдяки своїй здібности і організаторському хисту — всі ці отамани несли на вітвар народньої свободи своє життя.

Кожий нарід, що повстає за свою свободу, таких отаманів уважає за своїх національних героїв, їм пісні складає, навіть легенди.

До сеї категорії укр. отаманів ми з гордостю признаємося: більшість цих отаманів були або наші або прихильні нам люде: укр. національно-свідоме старшинство (до самих високих рангів), підстаршинство, часом особи з рядового козацтва, (що, будучи здебільшого селянськими дітьми, мали тісний зв'язок з народніми масами), керовники вільного козацтва, яке прецинь є селянською організацією².

Ці особи, що в значній мірі випадково після переведення повстання опинилися у державної влади, не зуміли використати сего дорогоцінного сильного, щиро-народнього елемента, легковажили його, часом дивилися косо. В цім є також одна із причин розходження Влади з народніми масами, що так катастрофічно відбилася на укр. державности.

Є ще друга категорія отаманів, до якої партія С.-С. не є причасна. Багато осіб, навіть невійськових, одержували від укр. Влади, завдяки своїй близькості до урядових сфер, мільони державного гроша на т. зв. військові формовання, і намагалися за добрі гроші вібрати в який будь спосіб військову частину. Ані одної доброї військової частини з цього боку України не бачила, хоч і дорого за це заплатила. Ініціаторами появи цієї категорії отаманів були члени директорії: Петлюра і Андрій Макаренко, які, будучи цивільними, в військовій справі нетямущими людьми, приймали, а перший і досі ще приймає, велику, хоч і досить сумну, участь в цій справі.

Військові лаври спокуювали: багато спиритних осіб хтіло дешевим коштом, чужими головами (в прямих і переноснім розумінні) трапити в „герої“ і забратися на верхні щаблі життя.

Є ще третя категорія отаманів, до якої партія С.-С. так само непричасна; це отамани: Зелений, Ангел, Махно, та їм подібні, що тримаються не

¹ Наші політичні противники зазначають в своїй пресі, що більшість отаманів належала до партії С.-С.

² Див. 1. „Третій військовий з'їзд“ 20./X. 1917. р. стор. 5; 2. всеукраїнський з'їзд партії С.-С. 17./XII. 1917. р. стор. 14; 3. вільне козацтво стор. 32.

національної, а власної орієнтації: був час — вони були і „за“ Директорію, і „проти“, — і „за“ моск. большевиків, і „проти“; було сього. Ті невеличкі купки безхозяйственного, вибитого з колеї елемента, що часом, хоч і не завжди вицезагаданих отаманів оточують, справедливі скарги населення на цих отаманів і на їх оточення за різні свавільства з їх боку, — служать незаперечним доказом, що це є сумні наслідки нашої сумної дійсности.

Земельне питання на Трудовім Конгресі (19./I. 1919. р.)

Коли член Конгреса, представник партії С.-С., викладав на зборах Трудового Конгреса справу земельної реформи на Україні в розумінні наділення землею безземельного і малоземельного укр. селянства на ґрунті приватної власности (як то відповідає програму партії), селянські депутати, що складали більшість Т. Конгреса, привитали сі слова бурними оваціями.

До справи замаху на головного команданта німецьких військ на Україні — фон-Айхгорна.

Коли стався факт замаху на фон-Айхгорна, що скінчився смертю для останнього, деякі укр. партії і організації похопилися з висловами співчуття німецькій владі і осуду справця замаху. Орган партії — „Самостійник“ обмежився тільки голим сухим зазначенням факту. Така позиція була зрозуміла: багато діячів партії С.-С. сиділо в той час по тюрмах під німецькою вартою; народні маси дивилися на юнака, що доконав замаху, як на местника за кривди укр. народа.

Український Національний Конгрес.

Перед самим повстанням 15./XI. 1918. р. мав бути скликаний з ініціативи Укр. Національного Союзу „Український Національний Конгрес“, але ген. Скоропадський з цілком зрозумілих причин його заборонив.

Чого Україні не обороняли Київ при другім наступі моск. большевиків (кінець січня і початок лютого 1919. р.), про це буде написано в історичних монографіях, які готуються до друку.

Другий Всеукраїнський з'їзд партії Самостійників-Соціалістів (У. Н. П.)

В часи влади Директорії Ц. Комітет партії С.-С. зробив велику підготовчу роботу до скликання другого (з часів революції) Всеукраїнського з'їзду партії. З'їзд мав бути дуже численний: всі губерніяльні, повітові і більш дрібні філії партії ретельно до його готувалися, але наступ російсько-большевицьких військ на Київ перенив справу, яка була недалеко до закінчення.

Селянська Спілка.

Ідея селянської спілки була зустрінута укр. селянством з великим співчуттям. Як відомо, Селянська Спілка трапила під вплив партії С.-Р., до якої нарід з початку революції ставився дуже прихильно, як до партії селянської. Але потім, як партія С.-Р. (треба думати, наслідуючи моск. большевиків, які ставили ставку виключно на сільську бідноту, що з їх пролетарсько-робітничо-мійською поглядом було цілком зрозуміло) своєю соціалізацією землі і знесенням приватної власности на землю обурила проти себе загощодарене укр. селянство, вплив цієї партії на укр. селянство дуже

під'ував. Партія С.-Р. не придбада симпатій у селянського безхазяйственного елемента, який, або хилився до моск. большевиків або теж хотів собі варізки землі у власність. Завдяки крайнім гаслам укр. село розбилося на 2 ворожих між собою табори; селянські спілки майже розпалися.

Хто виграв справу на Україні.

Виграє той, хто з'уміє перевести аграрну реформу відповідно бажанням народніх мас. Вирвати з народніх рук землю, яку він здобув за революції, за яку пролив так багато крові — даремна річ. Всякі спроби в цім напрямі спричинили би безконечні заворушення, повстання і анархію.

Культурний чеський нарід переводить земельну реформу спокійно і діловито: навіть крайні ліві елементи чеського парламента не перешкоджують.

Во імя народного блага нетрудовий, паразитний елемент як із сільської продукції, так і із продукції взагалі, мусить бути усунений, але шляхом економічно можливим. Так роблять культурні народи, тим шляхом підемо і ми.

Національний соціалізм.¹

Конечна мета усіх соціалістів — одна: досягти такого соціального устрою, який унеможливував би експлуатацію людини людиною, унеможливував насилле, пановання, соціальні несправедливости взагалі, який дасть людности максимум можливого на землі людською щастя².

До цієї конечної мети різні категорії соціалістів йдуть ріжними шляхами, отже через те мають неподібні ідеології і ріжняються в практичній діяльності (що для життя єдине важно) часом о стільки, що ця ріжниця доводить до антагонізму.

Соціалдемократи репрезентують соціалізм інтернаціональний, марксістський; їх ідеологія базується на марксістській теорії класової боротьби і економічного матеріалізма. В останні часи до цієї ідеології приєднались соціалісти-революціонери.

Ми є національні соціалісти; наша ідеологія базується на інших підвалинах і є в повній гармонії з усією сучасною наукою.

Нації і класи.

Нація то є колектив, який почуває (сознає) себе окремою одиницею людства.

Національний колектив об'єднують: спільна порода, мова, культура, інтереси.

Одною із основ сучасної цивілізації є поділ праці в суспільних агрегатах. Отже з цього погляду існування класів в суспільних агрегатах не в розумінні кастовому, а в розумінні функціональному, професіональному — є необхідною

¹ а) Ідеологія соціалізма партії С.-С. — то ідеологія національного соціалізма. Несприятливі обставини перешкодили виходу капітальній праці в цій сфері (вона готується до друку). Отже поки що ми змушені обмежитися цим коротким конспективним нарисом д-ра Ол. Петренка.

б) Партії національних соціалістів існують майже у всіх культурних державах, користають великими симпатіями народніх мас і посідають великий вплив в державнім життю.

² Дикі люди думають про „золотий вік“ в давноминулім, культурна людність чекає його в будучині.

умовою існування суспільних агрегатів взагалі. Між класами певної нації мусять проте існувати (до цього стану людскість стремить) тільки функціональні різниці, і тому класи з цього погляду мають однакове право на задоволення своїх фізичних і духових потреб.

Гіпертрофія, пересичення земними благами одного якого будь класу певної нації за кошт іншого класу цієї нації, на кошт його анемії — ослаблює відпорну силу нації, і тому є з'явищем, для нації шкодливим.

Коли певна категорія осіб, чи клас даної нації не несе суспільно-необхідних функцій, а проте користує з надбаного іншими класами, то цей клас неробів є класом паразитним. Присутність паразитного класу в нації ослаблює її силу і безпосередньо і посередньо, утворюючи міжкласові антагонізми, сила котрих є в прямій залежності од величини експлоатації.

Для блага цілого колектива кожний член колектива мусять працювати по силі і змозі, мусять продукувати (в прямім і переноснім значінню) не менш, як споживає, не може споживати понад еквівалент власної праці.

Класові антагонізми і національні інтереси.

Сучасні взаємовідношення народів в світі доводять, що та нація є сильною, в якій складаючі її класи підпорядковують свої класові інтереси інтересам загальним, національним. Історія людства у всі віки так само це доводить.

Інтернаціональної класової солідарності (на ділі, а не на словах) досі не було і нема підстав сподіватися сего принаймні в близькій будучині. В минулу велику війну прихильники гасла всесвітньої пролетарської солідарности соціалістично-робітники Франції, Англії, Італії застромлювали багнети¹ в своїх однодумців соціалістів-робітників Іспанії, Австрії. Відношення соціал-демократів: німецьких до польських, польських — до українських, чеських до німецьких... (прикладів можна навести багато) дають в цій справі досить доказів.

Чим нарід культурніший, тим легше класові антагонізми розв'язуються взаємними компромісами. Культурна нація, яка хоче мати запевнену будучину, не мусять терпіти серед себе таких огидних з'явищ, як напр. одні члени нації живуть напів-голодні в вохких подвалах, де брак повітря і сонця, вирождаються від надмірної праці, а друга категорія потопає в розкошах і насолодах. Такі з'явища — то дезінтегральні чинники і ведуть народи, взагалі суспільні агрегати до заги-

¹ В більшості не з примусу, а з національного патріотизму.

белі. Національне чуття, як чинник активної інтеграції і національної самоохорони, мусять поборювати і поборює ці ненормальні з'явища.

Експлоатація ближнього — то є присвоєння частини того, що належить останньому, в культурних людських агрегатах не може бути допустимим. Це добре розуміли найкращі представники людскости од прадавних часів до найновіших. Творці стародавніх кодексів суспільної морали індуських, китайських, персійських, Арістотель, ідеолог християнства, гуманісти середніх віків... Сен-Симон, Фур'є, Прудон, П'єр Леру, Огюст Конт, Кабе... Маркс¹, Енгельс, Лясаль, Спенсер, Геркнер...

Вищенаведене розуміння міжкласових відносин не дає підстав до негативного відношення до міжкласової боротьби взагалі. Несправедливі претенсії якого будь класу мусять рішуче поборюватися з боку класу, який на пім безпосередньо терпить (при активній підпомозі інших класів), але міжкласова боротьба не мусять переходити меж, по-за якими ослаблюється становище нації в сфері міжнародній, твориться погроза національній незалежності, бо національне нещасте падає на усі класи нації, і ледве чи не найдужче на класи працюючі.

Боротьба народів (націй).

Історія людскости є історією безконечної боротьби народів (свідомої, чи несвідомої; це однаково що до результатів) за існування: за територію, за кращі умови життя. Дужчий нарід завжди хтів примусити слабший нарід працювати на себе². Протягом історії одні народи із малочисельних на малім кутику землі виростили у великі многочисельні народи, що посідали великі території, а другі народи-навпаки: зменшувалися в чисельности, відсувалися з добрих ґрунтів і дуже часто зникали з „лица землі“ вкупі зі своєю культурою і своїми класами³.

Навіть в наш в'к гуманітарних гасел поневолена нація експлуатується нацією-паном усіма можливими засобами. Поневолені нації складають низи соціальних верств; у понево-

¹ Характерно, що творці сучасного соціалізму були переважно особами з буржуазних, навіть з аристократичних класів.

² Паразитизм — з'явище, широко розповсюджене в природі серед живих істот усіх категорій: він існує не тільки в рослиннім чи звірячій світі, але і в сфері міжнародних і міжкласових відносин. На земній кулі існують народи-паразити, народи-півпаразити і народи з нахилом до паразитизму.

³ Отже доля того чи іншого класу певної нації залежить від долі цієї нації.

леної нації одбіраються средства до життя: територія колюнізується, кращі більш оплачені професії, урядові посади монополізуються членами пануючої нації. Зневолює націю денаціоналізують, аби убити її відпорну силу, дух нації. Зневолює нація бореться всіма їй доступними засобами проти цього. Взаємовідношення сил націй: зневолює і пануючої відбивається в життєвій дійсності — в сфері державно-правових норм.

Нація і територія.

Нація і територія, яку вона оселяє, то дві нерозривні, немислимі одна без другої речі.

Нарід, територія ним оселена і координуючий центр-влада — як складові елементи держави в етнографічних межах, в якій (державі) нарід здійснює своє право самоозначення, — це останнє слово, яке сказала наука і практика життя. До цього людскість стремить, і це має здійснитися.

Анексія етнографічно чужої території яким будь народом рівнозначна ампутації частини живого організму; це з'являє е глибоко неприродне, протилежне основам сучасної цивілізації і ходу історії.

З утратою частини своєї національної території ніяка свідомість себе нація ніколи примиритися не може, завше мріятиме про реванш, аж поки цієї цілі не досягне. Анексійні заміри то джерело національних антагонізмів, вічних воєн, джерело людського лиха.

Визволення поневоленних націй.

Нормальне життя народу тільки тоді можливе, коли нарід не є зневолюєний, коли він не підпорядковує свою волю волі якоїбудь пануючої нації, коли він вільний, має право самоозначення і буде своє життя по власній уподобі; звідси право кожної нації на власну державу як символ, форму і здійснення самоозначення в межах етнографічної території.

Не що давно інститут рабства особового було знесено майже в цілій світі, як інститут під всяким зглядом для загально людскості шкодливий і неморальний. На цій саме підставі буде знесено і рабство національне: за свободою особистою прийде свобода національна, національне пановання буде знесено в цілій світі.

Культура існує тільки в формах національних і в цих же формах усвоюється. Є культури тільки національні: англійська, українська і т. п. Культура кожного народу є квітом розвитку його національної індивідуальності.

Найвищої культури (а значить і найбільшого можливого на землі щастя) Загал досягне, коли зникнуть національні

і класові антагонізми в їх сучасній дикій формі, коли буде представлений повний розвиток, як національний так і особовий індивідуальності, що може лише тоді статися, коли усі нації стануть вільними, а класові різниці обернуться в різниці: функціональні, професійні, виключно на ґрунті поділу праці.

Ні оден нарід не жде другого, аж поки той не наздожене його в справі поступу; кожний нарід старається обігнати інші народи в цій сфері; отже в кожний момент різні народи на земній кулі стоять на різних ступенях розвитку і культури і суспільного устрою. До найвищого можливого на землі (ідеального) устрою вступають тільки народи високої культури з приспособленою до цих (ідеальних) форм психікою складаючих ці народи одиниць. Наше завдання — аби український нарід в своїм стремлінні до ідеального устрою не був позад інших культурних народів.

Соціалізм.

Індивіди з дикою хижацькою психікою, з усіма властивостями безоглядного еґоїзму не можуть утворити суспільного строю іншого, як збудованого на примусі, нерівності, панованні і визиску. Для майбутнього строю соціалістичного потрібна інша психіка: обмеження еґоїзму до необхідного мінімуму, величезний розвій альтруїстичних почувань, коли робити добро ближньому, помагати собі взаємно — стане потребою і джерелом безконечної душевної взаємної радості, коли навіть думка про насилле, пановання, експлоатацію людини людиною буде дикою і незрозумілою.

Християнство в перці часи свого істновання було комунізмом в найчистішій і найпрекраснішій його формі: члени християнської громади одмовлялися од свого майна в користь своєї громади, мали спільне майно, спільно жилися, обідали. Але потім, коли християнство вийшло з замкнутого кола ідейних його носителів на широкий світ, і до християнства приквнули широкі маси, — ідейні носителі Християнства потонули в морі цих мас, які внесли в Християнство свій безоглядний еґоїзм, черствість і в решті решт модифікували християнство до непізнання.

Щось подібне твориться нині і з чистою ідеєю соціалізму; вона трапила до невідповідних рук. З соціалістичною етикеткою на чолі і соціалізмом на устах ці люди на сході Європи поповнюють злочини, од яких людскість довго здригаться навіть на оден спомин про них. Вакханалія масових убивств, оргія розливу крові, насилле, терор, тортури... Вражіння, ніби усі темні сили напружили усю свою міць, аби

людність надовго одстрашити від чистих ідей соціалізму, надовго збити людство з єдине ратуїного шляху до кращої будучини.

Давне фарисейство, ненавиджене у всі віки всіма друзями людськості, з'орієнтувалося і в наш вік соціалістичних гасел: це новітнє фарисейство, загорнулося тою соціалізма і цвіте собі далі пишним квітом.

Соціаліст на словах, а не на ділі — то не є соціаліст. Що може почувати представник убогого класу, що живе півголодний, в вохкім подвалі, в безпросвітній роботі — при погляді на випешену особу, що купається в роскошах життя, коли дізнається, що це є соціаліст?! . . .

Всім своїм життям соціаліст мусить доводити свій соціалізм, аби маси працюючих, соціально скривджених відчули в нім свого правдивого друга, брата, доброго гєнія.

Д-р Ол. Петренко.

Програм

Української партії Самостійників-Соціалістів.

(У. Н. П.)

Українська партія Самостійників-Соціалістів єсть партія працюючої маси Українського народу.

Усіх українців, хто виробляє, продукує, хто живе з власної праці, усіх, кого визискують і кривдять: *робітників фабрик і заводів, сільських і мійських, робітників-ремісників, робітників транспорту і торгівлі, робітників інтелігентних фахів, хліборобів і тих, хто робить на власнім ґрунті, але без наймової праці, і взагалі усіх тих, хто обороняє інтереси працюючого люду Українського на підставі свого програму, усіх їх має об'єднати Українська партія Самостійників-Соціалістів для боротьби за національне і соціальне визволення всього народу українського.*

Українська партія С.-С. визнає соціалістичний ідеал, яко єдиний, котрий може остаточно задовольнити український і інші народи, знищити визиск, безправ'є у всіх їх формах, знищити сучасний капіталістичний устрій, збудований на насиллі, примусі, нерівности і пануванні.

Цей ідеал такий: взагалі знаряддя виробу: фабрики і заводи й т. п. на землі, оселеній, українським народом, мусять належати українцям-робітникам, а земля (ріля) — українцям-хліборобам.

Головні завдання української партії С.-С. просвітити, освідомити українців-робітників і хліборобів з боку розуміння їх національних і класових інтересів:

1. З'організувати освічене і свідоме своїх інтересів українське робітництво.
2. З'організувати так само українців-хліборобів.
3. З'організувати інші верстви укр. народу, що стоять на варті інтересів працюючих.

Необорна спільна сила з'єданого освіченого працюючого люду українського забере до своїх рук політичну владу на Україні, знищить визиск, насилле, пановання, нерівність і утворить непідлежну Україну—Республіку вільних людей, вільної праці.¹

Увага. Програм партії передрукований без змін з його останнього видання, 1917. року, що вийшло після всеукр. партійного з'їзду 17./XII. 1917. р.

Деклярація прав Українського народу.

1. Незайманість особи і мешкання (habeas corpus). Ніхто не може бути арештований інакше як по суду.

¹ Programm der ukrainischen sozialistischen Partei der staatlichen Selbständigkeit (der ukrainischen Partei der „Ssamostijnjnyky Sozialisty“).

Die ukrainische sozialistische Partei der staatlichen Selbständigkeit ist die Partei der arbeitenden Masse des ukrainischen Volkes.

Sämtliche Ukrainer, die erzeugen, produzieren, die von eigener Arbeit leben, alle, die ausgebeutet und beeinträchtigt werden, ländliche und städtische Fabrikarbeiter, Handwerker, Transport- und Handelsarbeiter, geistige Arbeiter, Landleute, auch jene, die auf eigenem Boden, aber ohne Tagelöhner arbeiten, überhaupt alle, die die Rechte des arbeitenden ukrainischen Volkes auf Grund dieses Programmes wahren, sie alle soll die ukrainische sozialistische Partei der staatlichen Selbständigkeit (auch „Ukrainische Volkspartei“ genannt) zum Kampfe für die nationale und soziale Befreiung des gesamten ukrainischen Volkes vereinigen.

Die ukrainische sozialistische Partei der staatlichen Selbständigkeit bekennt sich zum sozialistischen Ideal, als dem einzigen, das schliesslich das ukrainische Volk aber auch andere Völker befriedigen, die Ausbeutung und Gesetzlosigkeit in all ihren Formen, die auf Gewalt, Zwang, Ungleichheit und Herrschaft aufgebaute gegenwärtige kapitalistische Ordnung vernichten wird.

Dieses Ideal ist folgendes: Die Werkzeuge der Produktion: die Fabriken innerhalb des vom ukrainischen Volke bewohnten Gebietes müssen den ukrainischen Arbeitern, der Boden (der Acker) den ukrainischen Bauern gehören.

Die Hauptaufgaben der ukrainischen sozialistischen Partei der staatlichen Selbständigkeit bestehen darin, die ukrainischen Arbeiter und Bauern über ihre nationalen und Klasseninteressen aufzuklären.

1. Eine gebildete und ihrer Interessen bewusste ukrainische Arbeiterschaft,

2. ebenso geartete ukrainische Landleute (Bauern) und

3. andere Schichten des ukrainischen Volkes zu organisieren, die die Interessen der Arbeitenden beschützen.

Die unbezwingliche gemeinsame Kraft des geeinigten und gebildeten arbeitenden ukrainischen Volkes wird die politische Macht in der Ukraine übernehmen, sie wird die Ausbeutung, die Gewalt, Herrschaft und Ungleichheit vernichten und eine unabhängige Ukraine eine Republik der freien Menschen und der freien Arbeit, schaffen

2. Прогресивний безпосередній податок, пропорціональний доходу. Скасування податків посередніх¹ (акцизи), а надто предметів першої необхідности (сахар, то що).

3. Знесення класів (сословій) і класових привилеїв, як перший ступінь до повної економічної і політичної рівности.

4. Рівноправність жінок.

5. Знесення паспортної справи.

6. Відповідальність урядовців перед громадянами.

7. Урядовець не може бути призначений проти волі тих, кому він має служити.

8. Свобода друку, слова і освіти. Свобода національности, релігії, совісти, переконань. Свобода зборів, товариств, спілок, організацій.

9. Вибори до парламенту, до управ, взагалі до всіх виборних інституцій на основах:

а) вселюднє, рівне, безпосереднє виборче право з тайним голосуванням.

б) Вибірчі округи в межах національних.

в) Од сел і од міст число депутатів пропорціональне числу людности.

г) Од кожної нації число депутатів пропорціональне числу людности.

д) Суворі кари, установлені законом, за зловжиття і насилля, підкуп і шахрайства при виборах, чи з боку адміністрації, чи з боку певної партії громадян.

е) Вибірчі комісії, що відають справу виборів на Україні, із усіх партій порівну для безпеки справедливости виборів.

10. Автономність областей і країв, не зважаючи на обшар їх (які того схочуть), що одріжняються чи народністю, чи окремими умовами життя, — аби не була гноблена національна меньшість чи нація слаба.

11. Знесення постійного² війська на Україні; кождий громадянин мусить оберегати свій край од небезпеки.

¹ До того часу, поки на Україні не буде знищена анархія, не буде збудовано доброго державного апарату і не запроваджено лад і спокій на Україні, до того часу держава не може обійтися без посередніх податків.

² Постанови Всеукраїнського З'їзду Самостійників-Соціалістів 17—21/XII. 1917. р. В справах війська і військової політики.

В інтересах загално людських необхідне роззброєння народів, припинення війни назавжди і запровадження вічного миру по всьому світу. Але, поки сусідні народи озброєні, удосконалюються в військовій техніці і мають постійне військо, — Український народ, аби не потрапити в неволю, мусить робити з необхідности теж саме.

Кожний громадянин Української Народньої Республіки, який носить зброю, мусить бути готовий в небезпечний для України момент стати до військового шикру.

Усі соціалістичні партії висловлюються за знесення старого (постійного) війська, за заміну його загально-народною міліцією. Ясно, що поки будуть класи, доти буде стале військо, бо без постійного війська вищим класам нічим буде боронитись од демоса, од з'єднаних робітників і селян. Як тільки стале військо буде скасовано і заведена замість його народня міліція — сей день буде останнім днем панування вищих класів, бо їм тоді нічого не вдіяти проти озброєної демократії.

Але-ж коли демократія запанує цілком, себ-то клас капіталістів перестане існувати, коли фабрики і заводи належатимуть робітникам, а земля — хліборобам, коли настане соціалістичний устрій, чи тоді потрібно озброєння нації, чи потрібно учитись тоді усім військовим вправам? На це ми скажемо: не потрібно, бо ще далеко перед запровадженням соціалістичного устрою національне пановання мусить бути знесено по всій землі.

Помиляються ті, що вчать, ніби соціалістичний устрій може бути разом по усій землі. В соціалістичний устрій, яко ідеал устрою, вступають тільки народи незвичайно високої культури. Ані один нарід не жде другого, поки той не надгоноє його по освіті, а стараються пертись вище і вище по ступнях культурної драбини, не зважаючи ані на що.

Наше завдання, аби Український нарід в цій справі, в своїм стремлінню до ідеального устрою, до устрою соціалістичного, не був позад інших культурних народів.

Державний лад.

1. В справі державній партія стоїть на ґрунті повної незалежності Укр. Нар. Республіки.
2. Головною законодавчою владою на Україні являється Парлямент (Центральна Українська Рада) з членів, обираємих на певний строк (од 3 до 5 літ) на основі пятичленної демократичної формули і утримованих на державний кошт.
3. Головною виконавчою владою являються Президент Республіки і Рада Міністрів.
4. Президент обирається Парляментом і остається незмінним Головою Республіки до зміни Парляменту і вибору нового Президента. Права Президента і його взаємовідносини з Парляментом повинні бути точно зазначені в основних законах Республіки.
5. Організація Ради Міністрів доручається Президентом одному з представників парламентської більшости, як Голові Ради Міністрів. Вираз недовіря до Ради Міністрів

з боку Парляменту веде обовязково до зміни даного складу Міністерства. Коли-б представник парламентської більшости не зміг утворити вригідного міністерства, то Президент доручає організацію міністерства иншому представнику парламентських ґруп, чи політичних течій в державі, доручаючи йому скласти міністерство коаліційне.

Земельна справа.

1. Ми ніколи не поділяли думок оборонців теорії концентрації землі (марксісти, с.-д.-и), що трудове селянське господарство економічно неустойчive, що сама природа економічного процесу хліборобної продукції, коли йому не перешкоджати, поведе до мобілізації землі в поодиноких руках.

2. Ми ніколи не визнавали, що тільки земельні капіталісти можуть запровадити усі найновіші машини і найкращі способи оброблювання землі.

Підстави наш такі:

а) Концентрація земель на Україні, як і скрізь по світу, сталась не од чинників економічної еволюції, а фактом політичного захвата. Приклади: грабовання ірландських земель англійською аристократією; грабовання українських земель до і при Катерині II. в лібобережній Україні; грабовання земель, в правобережній Україні під час панування Польщі.

б) У вільних державах, в Германії, Франції і навіть в невільній Росії, ніде ми не бачимо, аби земля переходила із рук селян хліборобів до рух земельних капіталістів, — що признано усім світом, що признають навіть прихильники концентрації землі. Проте ми бачимо, як великі земельні маєтки заопожичені в банках державних і приватних майже до мертвої петлі, Український селянин не мав кредиту, окрім кредиту од шахрая, що брав до 200% і більше, про те не збувся землі; а земельний поміщик майже даром одержував позики з державного банку, піддержував його й уряд, а всеж таки поправити його не зміг

в) Краї дрібної власности, дрібних хліборобів, як Прирейнські провінції Пруссії, дають більший урожай з десятини, як краї великої власности (Східна Пруссія). Навіть ціни на продукти (буряки, зерно) дрібної власности часто вищі за ціни на продукти великої власности (Геркнер „Праця в західній Європі“).

г) Сільські громади в Швейцарії, Бельгії, Західній Пруссії, Баварії і т. д. уживають усіх найновіших машин, од віялки до парового плуга і молотілки, і усіх найновіших способів здобрення землі (мінеральне здобрення) та найновіших способів господарства (плодозмін).

д) Капіталістичне господарство (економії) ведеться головним чином там, де низька зарібна плата і темний некультурний нарід.

Капіталістичне господарство упало в краю величезного капітала і величезних земельних маєтків, в Англії і Ірландії, і замінилось господарством фермерським, упало у Франції і Західній Германії, в німецьких провінціях Австрії: його убив незвичайний ріст зарібної плати.

е) Капіталістичне господарство держиться ще там, де низька зарібна плата і темний некультурний нарід і головним чином по землях, де живуть нації зневолені, як східні провінції Австрії, — в Галичині, Буковині, в Східній Пруссії, на Україні до революції, хоч тут воно що року упадало і упадало.

ж) Перехід земель поміщиків до рук селян о стільки сильний на заході, що аристократи, боючись зовсім позбутись землі, провели закон о майоратах; по сему закону маєток майоратний іде тільки старшому в роді на уживання без права передачі і продажу.

з) На заході та почасти і у нас капіталіст неохоче вкладає капітал в землю, бо капітал не грає такої ролі в сільським господарстві, як в промисловості. В сільським господарстві він обертається поволі: машини варті дуже дорого, хоч роблять вони дуже короткий час.

Ці всі дані, по вислидам вчених¹, пояснили усьому світу, чого земля не переходить до рук капіталістів, а навспак переходить до рук тих, що на ній працюють і котрим вона мусить належати.

На цій підставі вимагаємо на Україні:

1. Усіх сільських робітників-рілляників, себ-то безземельне українське селянство, наділити землею.

2. Хліборобам власникам, що не можуть прожити із своїх земельних ґрунтів, дорізати землі з земельного фонду.

3. Фонд земельний складають на Україні землі казенні, удільні, монастирські, поміщицькі, — нетрудові землі взагалі.

Сей Земельний Фонд колись належав українському народу на правах власности і його силою одібрано. Натурально, з моменту Всеукраїнської Революції, уся ця земля є конфіскованою і мусить бути повернена без відшкодовання її давнім правним власникам.

¹ R. Comm. on agriculture. Final Rapport. — König. „Die Lage der englischen Landwirtschaft.“ — Reitzenstein. „Agrarische Zustände in Frankreich.“ — Sland. „La crise agricole.“ — Rogers. „History of agriculture and prices in England.“ — Willace. „Land nationalisation.“ — Herkner. „Праця в Західній Європі.“

Націоналізація землі.

Той факт, що в часи минулого, аристократія захватила силою меча величезні посілости земельних хліборобів-власників, зоставивши їх безземельними; той факт, що на ряду з великим числом земельних магнатів, що потопають в розкошах, живуть міліони безземельного люду, які вирождаються від нелюдської праці на усіх отих паразитів, — давно звернули увагу на себе учених. Вони давно вишукують способів, аби зарадити загально-народньому лиху.

Один з цих способів: націоналізація землі.

Ця ідея не нова. Вона родилась не на „верхах“, а „в низах“. Ця ідея родилась з того часу, як хлібороб-власник втратив право на землю, яку обробляв цілі віки. Усі селянські повстання середніх віків в Германії, Австрії, 1789-й рік у Франції, 1648 і 1768 роки на Україні, — неясно, невиразно, але ж ця ідея робила; тільки тепер вона одержала теоретичне обосновання і ясну формуліровку.

Націоналізувати землю, значить зробити її власністю тієї нації чи народу, що цю землю оселяє; тільки власністю не окремих одиниць, а власністю усїєї нації. Кождий член нації, що заробляє з землі, бере її тільки до уживання.

Націоналізувати землю на Україні, значить зробити її національною власністю Українського народу; кождий член української нації, що живе з землі, бере землю до уживання, скільки може обробити її власноручно без наймита.

Націоналізація землі на Україні для запровадження соціалістичного строю і соціалістичного оброблення землі, — це наш ідеал і наше конечне завдання, бо тільки єдине таким шляхом назавше розв'язеться аграрне питання на Україні.

Тільки після Всеукраїнської Революції, коли український нарід здобув собі право самопризначення, здобув право вільно розпоряджатися своєю долею і своєю землею, тільки тепер можна мислити про націоналізацію землі на Україні.

Треба не змішувати поняття націоналізації землі з поняттям „удержавлення землі“.

Флюршгейм, Гельдорф, Баумероде, Зампер, Герпка, взагалі буржуазні учені пануючих націй тепер хочуть провести в життя: знищити приватну власність на землю і усю землю передати до рук держави, в казну, яка кождому дає землі по його потребі. Ця теорія незвичайно шкодлива для хліборобів, а надто для націй зневолених.

Був час, коли німецьке правительство в Познані, аби денационалізувати поляків, призначало по 20 міліонів марок, аби закуплювати землю у поляків і віддавати німцям. Поляки в Познані з усіх сил держуться своєї землі. Щож булоб, якби

в німецькій парламенті пройшов закон, по якому уся земля Германії належить державі, казні, а кождий хлібороб мусить брати землю од казни для уживання. Тоді німецький уряд мав би повну змогу заселити Познань німцями, а поляків зробити безземельними наймитами на своїй землі.

Коли-б такий закон пройшов в Австрії, вся земля в Галичині могла би трапити до рук поляків.

Коли-б такий закон пройшов в царській Росії, земельна власність українського селянства могла би вислизнути у його з рук.

І так, поки існують нації зневолені і нації-пани, доти не може бути розв'язане аграрне питання, бо доти не може бути правдивої націоналізації землі.

Пануюча нація володіє не тільки усією своєю землею, яку оселяє, алеж і землею, на котрій живуть нації, їй підвладні. Це право засноване на єдиній силі, що тепер признається в світі: на силі меча. Австріяк-німець каже і на Словенію і на Тироль і на Далмацію, Буковину, Чехію, Галичину: *то наша земля*; ще більш пишуться своїми підвладними краями і народами англійці.

Теж кажуть Американці (янки) на Америку (доктрина Монро). Москвин¹ — на Україну, Кавказ, Польщу, Фінляндію до недавнього часу з гордістю казав: *то все наше*, і цих замірів панування над народами не залишив і досі.

Хтож не знає, які величезні партії складають пангерманісти, всеросіяне, вшеполяки, панамериканці, уніони-англійці... З тим треба дуже рахуватись.

Хоч держава і однонаціональна, алеж, коли її складають класи низчі і вищі, то вищі завжди стоять у державній власті і складають з себе уряд. В таким разі не можна зробити націоналізації землі. В таких умовах націоналізація землі прийме форму простого переходу землі з рук земельних власників в державу, в казну. Алеж позаяк власть в державі, де існують вищі і низчі класи, належить класам вищим, то таким чином і усе розпорядження землею в державі перейде до рук класів вищих; а інші класи, хлібороби, стануть безземельними рабами на своїй й „не своїй“ землі.

Націоналізувати землю можна тільки в чисто демократичній, з повним правовим і економічним рівенством, однонаціональній державі — яких тепер нема.

І тому, поки існують націй-рабів і націй-панів, поки існують класи, доти не може бути розв'язане аграрне питання.

¹ Москвин, росіянин, руський, великоросіянин — це назви мають тож саме значіння.

Це питання розв'яжеться після знесення національного панування скрізь по світу, після знищення класів, при націоналізації землі на соціалістичному ґрунті.

Постанови Всеукраїнського З'їзду Самостійників-Соціалістів 17—21/XII. 1917. року в справі земельної реформи.

Заслухавши доклади про розв'язання земельної справи на Україні, З'їзд постановив:

1. Одержати землю і розв'язати земельне питання може тільки самостійний нарід, і тому проголошення Самостійної Української Народньої Республіки є необхідною умовою для розв'язання аграрного питання на Україні.

2. Нарід український складається у своїй величезній більшості з трудового люду і тому земельне питання мусить бути розв'язане в інтересах трудящого люду.

3. Проводіння цієї справи, що роблять українські партії, які зараз стоять у влади, веде тільки до анархії, а значить і до загибелі нашої; і тому треба негайно приступити до розв'язання земельної справи на Україні, видавши спеціальний закон.

4. В основу закону мусить бути положена конечна мета: націоналізація землі; націоналізувати землі, оселені народом українським, — значить зробити їх національною власністю всього народу українського. Кождий член української нації, що живе з землі, бере її тільки до уживання, скільки може обробити її власними руками, власноручно без наймита.

5. До сього ідеалу треба йти через такі етапи:

а) аби не зруйнувати господарства на Україні,

б) не понизити його культурности,

в) не порушити інтересів українського міського робітництва і трудового люду-нехліборобів.

Маючи на увазі, що власність на нетрудові землі на Україні уже скасована без викупу, дальший шлях, шлях послідовного законодавства аграрного, мусить бути такий:

Ліквідувати велике землеволодіння (треба негайно знищити усі підвалини класу великої земельної власности — поміщиків, аби цей реакційний, ворожий вселюдському поступу і інтересам трудящого люду клас перестав існувати на завжди), потім, по черзі, середнє, і далі — переходити до утворення класу трудового селянства, що живе з власної праці; спеціальне соціалістичне законодавство мусить зробити не тільки неможливою мобілізацію землі (скупчення її в поодиноких руках), а навпаки, робити необхідним переход земельної власности до трудової норми.

Цей клас трудового селянства повинен, шляхом кооперації, шляхом з'єднання праці, перейти од індивідуального оброблення землі до колективного, а від колективного до соціалістичного, коли і буде досягнутий віковичний ідеал Українського трудового народу: жити щасливо, вільно і незалежно на своїй землі.

Увага. В розвиток цих постанов були дальші постанови Ц. Комітета партії; остання з цих постанов від 1. січня 1920. р. наведена на стор. 83.

Робітнича справа.

Українці-робітники мають свої організації економічного і політичного характеру і свій програм діяльності, так само, як і хлібороби.

Українські робітники складають свою робітничку партію, бо знають, що тільки свої власні організації, своя власна робітничка партія можуть оборонити інтереси українського пролетаріята, що тільки свої власні організації дадуть українському пролетаріяту політичну і економічну силу, яка забезпечить його від утисків і визиску.

Робітники усіх культурних народів мають свої власні організації, свої окремі партії: чехи свої, німці свої, французи свої, поляки свої, англійці свої. І тепер українці — робітники мають свої організації.

Усі організації мішаного тина: Німецько-Чеські в Богемії, Чехо-Словацькі і Українсько-Польські в Галичині, Польсько-Німецькі в Познані, Руминсько-Українські в Буковині, Польсько-Литовсько-Жидівські в Західній Росії розпалися, і нарешті, Українсько-Московські робітничкі організації почасти уже розпалися, почасти знаходяться в стані розпаду, як переходна стадія робітничкого руху, що стає свідомим і культурним.

Робітники різних народів, маючи де які завдання і інтереси спільні, мають і свої окремі місцеві інтереси, окремі місцеві завдання: робітники різних народів живуть майже завше на різних територіях, живуть в різних політичних і економічних обставинах і дуже часто ідуть до загального робітничкого ідеала, до соціалізму, різними шляхами, по дорозі дуже часто стикаючись інтересами. Через те народний досвід, мудрість і обачність змушують робітників кожного народу закладати свої власні національні організації, свої власні національні партії. Там-же, де інтереси спільні, однакові, робітничкі партії двох народів дуже легко можуть чинити разом, спільно.

Свідомому робітнику-українцю зовсім не секрет той факт, що робітники і селяне-поляки хочуть захватити політичну владу на своїй землі, Москвини на своїй, Литовці на своїй. Свідомий Українець-робітник знає, що ніхто не прийде, аби, захвативши політичну владу на Україні, віддати потім її до рук Українського пролетаріяту. Свідомий Українець-робітник знає, що визволення українського пролетаріята встє справа самого українського пролетаріята і нікого більше.

* * *

Організуйся або голодай, організуйся, коли не хочеш зостатись віковичним рабом. Такий девіз сучасного робітничкого руху, девіз робітників кожного народу.

Коли робітники якого народу не встигнуть з'організуватись, бо досить некультурні, аби бачити вигоди своєї власної організації, там бачимо низчу зарібну плату, довший робочий день, повну владу капіталістів, забитого і темного робітника.

Усі мислителі, філософи, од сивої старовини до найновіших часів, визнають¹: тільки на міцнім фізичнім фундаменті можна утворити пишній будинок високої духовної і моральної культури — культури взагалі.

Життя убогих низчих класів недоступне впливу високої культури: хвилі культури плывуть по над ними, їх не зачіпаючи.

Маючи це на оці, Українська партія Самостійників-Соціалістів має обстоювати для українського пролетаріята такі головні пункти домагань:

1. 8 годинний робочий день.
 2. Скорочення сього часу там, де іде вироб шкідливих для здоровля препаратів, як фосфор, сірка, при доменних печах і т. д.
 3. Скорочений день для підлітків (16—18 літ), що мають організм не досить ще окріпий і розвятий.
 4. Заборона праці підлітків в тих проізводствах (вироблюваннях), де виробляються шкідливі продукти, або коли самий спосіб виробу шкідливий для здоровля.
- Для оздоровлення сем'ї робітника в суботу робочий день 4 години. Недільний відпочинок, заборона праці в великі свята релігійні та національні.
5. Заборона уживати працю дітей на фабриках, заводах, робітнях і взагалі до наймової праці, бо дітям треба вчитися, аби потім стати в ряди пролетаріята освіченими людьми.
 6. Заборонити працю жінок-робітниць в часи вагітності і після породу на час, який визнає потрібним медичинська наука, без утрати зарібної плати за весь той час.

Діточі притулки при фабриках і заводах та робітнях, де б робітниця могла безпечно зоставляти своїх дітей, коли б того не могла робити дома.

7. Фабрики, заводи, робітні, копальні і т. д. мусять бути добре вентильовані, збудовані по вимогам сучасної науки гігієни: досить світу, чисте повітря, нормальна температура. Того ж самого треба вимагати і для робітничких помешкань.

Забезпечення від ушкодження машинами (огороження машин штахетами, то-що). Ушкодженному на праці робітнику капіталіст, взагалі підприємець (предприємцем може бути не тільки окрема особа, але і держава, кооператив, земство і т. п.) мусить давати відповідну пенсію.

¹ „Необхідно поперед мати средства до життя, а потім мислить про моральні вчинки.“ — Арістотель.

Працюючий — вартий прогонування... Христос.
Поперед треба жити, а потім чинити... (оборона необхідного ступня егоїзму)... Сенсер.

Сен-Сімон, Фурьє, Прудон, Пьер Перу, Огюст Конт, Кабе... Маркс, Енгельс, Ласаль, Зомбарт, Геркнер.

8. Обмеження нічної праці для дорослих, заборона нічної праці для підлітків і жінок.

9. Безплатна медичинська допомога (лазарети, фельдшери, лікарі) хорим робітникам (на кошт капіталістів).

10. Розцінки і браковки виробів через виборних од робітників і капіталістів.

11. Заборона оплачувати товарами працю робітника. Що-тижнева розплата з робітниками.

12. Знесення над'установної¹ (сверхурочної) роботи, бо вона тільки з-верху ніби корисна робітнику, ніби дає йому змогу заробити більше, а в дійсності вона корисна тільки капіталістам, які хочуть таким чином ввести довгий робочий день хоч в иншій формі, а робітника позбавляє потрібного часу ошпочинку.

13. Змагання поміж капіталістами і робітниками розвязувати судом третього (третейським судом). Робітники вибирають свого суддю, капіталісти свого, а ці два судді, зійшовшись, вибирають одного третього, який уже і робить присуд.

14. Установлення мінімуму зарібної плати. Плата не може падати жельше певного рівня, який необхідний для більш-менш нормального життя, який забезпечував би робітнику задоволення всіх фізичних і духовних потреб.

15. Незалежний од капіталістів інспекторат з представниками від робітників.

16. Добиватись, аби усі ці вимоги зробити основними законами охорони праці. Добиватись установи суворих кар за порушення цих законів капіталістами промисловими, торговими, чи якими иншими.

Не покидаючи боротись, аби повернути часть доходів держави на пекучі робітницькі потреби, негайно заводити, поруч з організаціями політичними, організації економічні.

1. Товариства взаємної допомоги.
2. Страйкові каси.
3. Каси допомоги підчас безробіття і промислових кризів. Каси для утримання робочих інвалідів, старих, не здібних до роботи, сиріт.
4. Робітницькі контори для пришукування роботи. Всеукраїнська організація пришукування праці.

Досвідний і культурний робітник: бельгієць, англієць, данець, давно зрозуміли, що вигідніше покладатися на себе, вигідніше самому зарадити своїм нуждам, як сподіватися сього від уряду (майже скрізь по світу уряд поки що буржуазний), капіталістів і взагалі від ворожих (буржуазних) класів. Вони позаводили у себе усе вищезгадане; позаводили навіть кооперативні, продуктивні товариства (виробу); значно видерли з рук капітала: виріб одежі, обуви, печення хліба, добіраються засновувати власні фабрики і заводи, і потроху посуваються до соціалістичного устрою. Вжиткові товариства серед ро-

¹ В певні моменти (хотя б для боротьби з конкуренцією закордонної промисловости) в інтересах самих — же робітників буває необхідним істновання над'установних работ. Але свідоме, освічене і організоване укр. робітництво такі питання завжди в'уміє розв'язати в інтересах праці і держави.

бітників німців, швейцарців, а надто бельгійців кольосальні: міліони в касах. Ці вжиткові товариства в деяких містах цілком убили дрібну і середню торгівлю, зоставивши тільки оптову. Так поволі посуваються вони, завойовуючи позиції на бенкеті життя, і посуваються до соціалістичного устрою.

В Самостійній Українській Народній Республіці, Уряд котрої складеться з представників працюючого люду українського, мусить бути державне страхування робітників.

Принцип робітничих організацій.

Аби усунути бюрократизм в організаціях робітницького українського руху, завше збудований на централізмі, українська партія Самостійників-Соціалістів кладе в основу: автономність орган зацій; кожда місцева організація цілком незалежна що до свого внутрішнього життя.

Український пролетаріят, що бореться за свободу, не мусить убивати свободу, — заводити безправ'є у себе дома. Український пролетаріят не повинен організуватись на основі повної централізації, при якій місцеві робітничі організації тратять усі права, і тому, хто стоїть за централізм, той проти правдивої свободи.

Обстоюємо автономність місцевих українських робітничих організацій ще і по другій не більш важній причині: *Незалежність організації що до свого внутрішнього життя: 1. привчає робітників до самодіяльности, 2. навчає покладатися на власні сили, 3. викликає енергію і силу, привчає до свободи, розвиває ініціативу, — словом розвиває усі громадянські достоїнства у робітника, що надто потрібно для соціалістичного устрою будучини.*

Не можна брати за приклад централістично-бюрократичний устрій в робітницьких організаціях росіян (москвинів). В Московщині робітницьку справу звичайно держать в руках невеличкі гуртки, часом цілком не уповноважені робітниками, дуже часто зовсім не робітники. Вони поводяться дуже часто як диктатори.

Нам скажуть, що в боротьбі, аби був успіх, потрібна суворая централізація і дисципліна. На це ми відповімо: дисципліна має далеко більш сили, коли робітник, чи хлібороб, не з примусу, а з доброї волі старается бути дисциплінованим, розуміючи добре, що без дисципліни боротись не можливо.

Просвіта.

Українська мова є мовою державною в Ур. Нар. Республіці.

Нарід, що не має власної школи, натурально мусить бути темний, некультурний; він складає низчі класи, класи пролетаріята сільського і мійського і таким чином сходиться на служебну ролю иншим народам, більш культурним, виконує рабські обовязки до останніх.

Таке стаповище українського народу було в Росії до революції, єсть воно і тепер в Австрії і Венгрії.

Українська вільна школа буде для українського народу тим світлом, що розжене густу темряву, якою його окутали різні непрохані просвітники: москалізатори, мадярізатори; українська вільна школа буде тим світлом, що освітить шлях до свободи, буде тим огнем, де гартуватиметься вільний дух. Українська вільна школа дасть народу українському інтелігенцію, дасть йому організаторів, агітаторів; ця інтелігенція просвітить український нарід, розіве національну і класову свідомість робітника і хлібороба, — з'організує їх.

Одсутність української школи зробила те прикре з'явище, що український пролетаріат, несвідомий національно, до останнього часу не складав своїх організацій, не складав своєї української робітницької партії, а віддавав себе під провід російської (московської) інтелігенції і російських робітничих організацій. Кожний освічений робітник України добре знає, як мало української інтелігенції, яка в їй страшна потреба. Воно і не дивно: українці вчилися в московських школах, москалізувались, цілком одривались від свого народу і прилучались до росіян.

Вдруге, наш нарід остільки спролетаризований, що навіть там, де він живе збитою масою, в середніх і вищих школах дуже мало українців (немає за що вчити; українець і хотів би вчити свого сина в середніх і вищих школах, бо ці школи дають великі громадянські права, але не має матеріальної змоги). Середні і вищі школи на Україні — для чужинців, головним чином москвинів по лівий бік, а поляків по правий бік Дніпра, хоч чужинці на Україні і складають дуже невеличкий процент (до 10%). Цей факт свідчить, що чужинці на Україні складають вищі заможні класи і тому натурально заповняють майже цілком середні і вищі школи на нашій землі.

Рідна національна школа буде тим широким вікном, звідки широкою річкою розліються по Україні культура і свобода.

В просвітній справі партія вимагає:

1. Одділити школу од держави, од державної власти. Треба одірвати школу від державної власти, від Уряду, і віддати до розпорядження громад.¹

2. Кожна школа належить громаді того району, який ця школа обслуговує, бо школа мусить бути в руках тих, для кого вона призначена і кому служить. Треба усунути із справ просвітних бюрократизм, великого ворога просвіти і поступу.

3. Просвітну справу на Україні віддає Шкільна Рада, вибрана таємним, рівним, безпосереднім і вселюдним голосуванням і незалежна від уряду. Окрім Головної Шкільної Ради, існують місцеві Шкільні Ради. Вибори в місцеві Ради такі самі, як і в головну.

4. Право кожної громади, яку обслуговує певна школа, мати учительський і виховавчий персонал по своїй уподобі, — мусить бути незайманим, святим. Ніхто не має права призначати учителя в яку громаду проти волі останньої.

Все, що стосується низчої школи, стосується і середньої.

5. Вищі школи, а тим більш Академія Наук, мусять бути автономні, незалежні що до свого внутрішнього устрою і життя від уряду. (Звичайно сучасні вищі школи на Україні, утворені реакційним урядом, мусять поперед бути переконструовані по волі народа). В Англії, Германії та инших краях університети автономні і тут наука стоїть незвичайно високо. Вищі школи — се той осередок, де дух, розум народа підносяться на надзвичайну висоту. Чи-ж можна ці огнища культури і науки віддавати до рук адміністрації, до рук урядової власти?

6. Право мати свою національну школу в рідній мові єсть святе право кожної нації, кожного народу.

7. Гроші на утримання шкіл на Україні призначає український парламент, хоч кожна громада певно подбає про свої школи з власних средств, аби школі нічого не бракувало.

8. Поки школа буде в руках уряду, який би він не був, не кажучи вже про те, коли він складається з вищих класів, та ще чужого народу², поки уряд не буде щиро демократичний, щиро-народний, ми стоїмо проти примусової загальної освіти.

Поки існують класи вищі і низчі, клас панів, капіталістів, і клас робітників, нації-пани і нації-раби, вищі класи і пануючі нації закон примусової загальної освіти можуть

¹ Звичайно в час будування Української держави та її конституції, поки одбувається процес українізації шкіл на Україні (що були царським урядом змосковщені), шкільна справа мусить бути цілком в руках революційного українського національного уряду.

² Ні один нарід не гарантований попасти під владу народу більш сильного.

обернути в знаряддя своїх інтересів. Поки єсть нації пануючі і зневолені, поки єсть вищі і низчі кляси, ми стоїмо проти примусової загальної освіти.

9. Всі громадяне Української Республіки мають однакове право на просвіту і тому навчання мусить бути безплатним.

10. Кожна нація, незалежно од числа її членів, має свої школи і просвітні інституції.

11. Українці-робітники, як і селяне, закладають свої клуби, бібліотеки, народні університети та інші інституції просвіти, видають свої газети, журнали, бо мусять запалити своє світло культурне, а не брати освіту з чужих жерел, а тим паче з газет і журналів ворожих клясів.

В справі суду на Україні.

(Постанови Всеукраїнського З'їзду Самостійників-Соціалістів
17—21/ХІІ. 1917. року.)

Виходячи з того погляду, що пануючі нації і пануючі кляси обертали і обертають суд в зброю свого панування і в зброю поневолення слабших народів, гноблення і експлоатації працюючого люду, що суд є могутю зброєю самоохорони нації і що ця зброя український нарід мусить твердо тримати в своїх власних руках, З'їзд, по обговоренню докладів, ухвалив такі постанови:

1. По всіх судових інституціях на Україні негайно мусить бути запроваджена українська мова.

2. Суд мусить бути організований згідно з психологією, побутом і традиціями українського народу.

3. На всіх відповідальних посадах судових інституцій України мусять бути українці.

4. Український суд мусить бути виборний (історичні українські традиції говорять за теж саме), позбавлений бюрократично-централізованої організації, як то і личить демократичному народу українському, суд толерантний, для усіх справедливий.

5. Справжнім, дійсним народнім судом може бути тільки суд незалежної Української Народньої Республіки.

Суд третього.

Але і виборний суд не забезпечить націй слабих і тих, що складають національну меншість. На землях з мішаною народністю, народність більш культурна, більш богата, більш

численна забере на виборах до своїх рук суд і буде кривдити національну меншість¹.

Запобігти сьому, оборонити національну меншість, може тільки „Суд Третього“ (Третейський Суд). На територіях мішаних, де живуть рядом різні нації, а тим паче коли їх інтереси не погоджені, а може і протилежні, — суд мусить бути „третейський“, надто тоді, коли до суду звертаються члени двох різних націй.

Взагалі суд третього — єсть самий справедливий і його мусимо запроваджувати на своїй землі.

Адміністрація.

1. Адміністрація на Україні поставляється цілком поволі народу Українського.

2. Адміністрація мусить бути виборна там, де це не перешкоджає інтересам держави. На відповідальних посадах мусять бути українці.

3. Міліція в руках українських громад, себ-то виборних українських інституцій².

4. Мова в адміністративних установах на Україні мусить бути українська.

Релігія.

Що до релігійних справ партія вважає:

1. Одділити церкву од держави; державна власть не має права втручатися до релігійних справ³.

¹ Дивись ст. „Національні меншости на Україні“ — число № 3, газета „Самостійник“.

² Поки не закінчиться процес творення Української Держави, поки не буде вироблена конституція і настане лад і спокій на Україні, — міліція мусить бути цілковито в руках революційного Українського Уряду.

³ Пануючі нації і пануючі кляси завжди уживають релігію, як знаряддя для зміцнення свого панування. Це зазнав на собі і укр. нарід протягом свого над 200 — літнього підневольного життя.

Релігія і національність зливаються в одно в розумінні широких народніх мас: католицьку віру наш нарід зве польською вірою, а православну віру (в Галичині греко-католицьку, уніятську) — своєю національною укр. вірою. Окатолчення українських мас є разом з тим і ополячення їх; в цім напрямі, борючись за збільшення свого стану національного посідання, поляки працюють рішуче, не перебіраючи в засобах (Холмщина, Підляшшя, Волинь та інші).

Агресивність інославних релігій на Україні — то факт.

До того часу, поки широкий загал Укр. народу не стане свідомим своїх національних і державних інтересів і поки український нарід на своїй землі не зміцнить свого економічного становища — релігія укр. народу мусить бути взята під державну опіку і охорону проти агресивних заходів і замірів інших релігій на Україні.

Незалежна церков українська.

2. Священство виборне.

3. Ніхто не має права наставляти пан-отця проти волі громади.

4. Справами церковними на Україні заправляють церковні громади.

5. Священство утримується церковними громадами.

6. Релігійними справами на Україні відають періодичні Собори.

Собор не має жадної адміністративної влади. Тільки такий устрій в церві може забезпечити свободу релігії, переконань, свободу поширення поміж людьми усяких знань, усяких здобутків культури і науки.

Як справа просвітна, так і справа релігійна кожної нації єсть річ незаймана, свята.

Постанови з'їзду Самостійників-Соціалістів 17—21/XII. 1917. року в справі релігії.

1. Церква українська мусить бути незалежною і українською по своїм історичним традиціям.

2. Служба Божа повинна відправлятися українською мовою.

3. Релігійна справа кожної нації є річчю незайманою, позаяк воля віри і переконань є підвалиною дійсної народньої свободи.

Вільна, непідлегла, самостійна Республіка — Україна.

Міжнародні відносини.

Усі соціалістичні партії, не виключаючи і російських, визнають самопризначення націй, право кожної нації жити по власній волі і уподобі, ні у кого не питаючись, самостійно, незалежно.

Самопризначення українського народу єсть ніщо інше, як право рівної його свободи з іншими вільними культурними народами світа. Деякі українські партії до розпаду російської держави і до проголошення Самостійної Української Республіки вважали своїм ідеалом перетворення Росії на федеративному ґрунті, а деякі укр. партії ще і досі мріють про реставрацію Росії на федеративних підвалинах.

Дійсність не дає нам зразків федеративної держави. звязку народів, де-б дійсно ці народи жили між собою, як

брати, в згоді та любові, де-б дійсно був зреалізований принцип самоозначення націй...

Наше федерування з Польщею і Москвою, яке скінчалось нашою неволею, остільки далось нам добре в знаки, що надовго одбило у нас охоту хоч аби з ким федеруватися.

Приклад федеративної держави ми бачимо зараз в Сполучених Штатах Північної Америки і Швейцарії, але ці федерації — примусові. В Америці федерація зроблена силою меча (1863. р.), так само як і Швейцарська федерація. В цих федераціях нема ані повного національного рівенства ані рівенства штатів.

Ми визнаємо тільки добровільні спілки народів, се значить добровільні спілки уже свободних народів. Многонаціональні держави, де рядом з пануючими живуть десятки поневоленних націй, мусять попередку розпастися; спілки і федерації, коли потім з них і зложаться, то може навіть і не в межах вищезгаданих держав, а в залежности од інтересів кожної нації.

Треба памятати: аби два чи більш народів жило в згоді та любові, то треба:

1. Аби вони користали рівними правами.

2. Аби один нарід другому не тільки не перешкоджав, а помагав досягати його цілі.

Коли сього нема — нема ніякої рації народам жити в спілці. Таких ідеальних федерацій зараз нема. Коли спілки і складались, то дужчий нарід при нагоді підгортав слабшого.

Приклади: Річ Посполита — Українсько-Литовсько-Польська. Унія Українсько-Московська 1654. р.

З ким Українському Народові вигодно бути в спілці? З тими народами, які, або хочуть бути вільними, або бояться свою свободу втратити і які можуть один одному помагати в справі ґарантії спільної свободи.

Мислимо, що Україні з Кубанью є рація в недалекій будучині бути в спілці з Румунією, Кавказом, Турцією і всіма Балканськими Державами: Болгарією, Грецією, Сербією, Чорногорією. Звичайно, коли анексієний запал, бажання захопити частину території свого слабшого сусіда, не посварить цих природних сільників, що дуже можливо, на взаємну шкоду. Союзи з сильними сусідними народами взагалі дуже небезпечні (прикладі вищенаведені); вигідніші завше бувають союзи з сильними, але далекими народами.

Звичайно ці апріорні положення не завжди совпадають з життєвою дійсністю: бувають виключности, але виключність не нищить правила. Аби позбутися бюрократичної централізації, яка єсть ворог свободи взагалі, самостійна Республіка-

Україна не мусить ставити перешкод до автономного життя укр. земель, які того забажають, які різняться умовами життя; Слобожанщина, Чорноморря, Полісся, Холмщина, Запоріжжя, Правобережна Україна та інші.

Будуємо і боремося за Самостійну Україну, об'єднану в своїх етнографічних межах, зовсім не для того, аби за-проваджувати в ній панування буржуазних класів, хочби і українських.

Самостійна Україна будучини мусить бути рес-публікою вільних любей, свободних від гніту і експлю-атації, республікою людей свободної праці.

Додаток.

Постанови Центрального Комітету Української Партії Самостійників-Соціалістів (У. Н. П.) 1. січня 1920. р.

Ніякі обставини, внутрішні чи зовнішні, ні тяжкі пере-слідування, які ми перенесли од „чужих“ і „своїх“ протягом 20 літнього існування партії, а надто протягом останніх двох років — не змусять нас зійти з давно наміченого шляху:

1. Державна самостійність Української На-родньої Республіки за всяку ціну (національних з'усиль) і передовсім, бо

а) без власної держави не може бути і національної волі, а національне поневолення в тій чи іншій формі,

б) без волі національної не можемо мати і волі соціальної.

2. Шлях парламентаризма, як реалізація правдивого народоправства і zarazом реалізація трудового принципу.

а) Через вибори до всіх державних і громадських ін-ституцій по 5-и членній формулі здійсниться трудовий принцип; український парламент, вибраний по демократичній пяти-членній формулі, буде владою українського трудового селянства.

б) В правовій державі не може бути громадян першого і другого сорта; громадяне, що мають право вибору і грома-дяне, що сього права не мають, або мають обмежене виборче право (звичайно виключаючи особи, які втратять се право по суду за певні вчинки).

в) Устрій буржуазної держави, коли для права вибору в громадські і державні інституції, треба мати певний маєт-ковий ценз, усуває од права вибору пролетарські немаєтні кола людности і забезпечує панування класів заможних, буржу-азних — цей буржуазний устрій держави — є так само анти-демократичний, антинародний, як і устрій радянський при диктатурі пролетаріята (міського,) бо українське селянство у своїй величезній більшості до пролетаріату не належить. В цій плоскості соціальна політика буржуазії і земельного

панства ідентична з соціальною політикою м. большевиків-комуністів.

г) Катастрофи, які пережив український нарід 25. січня 1918. р., 29. квітня 1918. р. в Києві і в решті 21. листопада 1919. р. в Проскурові, мусять врешті хоч і дорогою ціною відлічити українську інтелігенцію од крайнього утопізму, мусять одвадити її од нерозважних спроб соціальних експериментів, непервірених наукою і практикою життя на культурнім заході.

З. Власна Національна Держава в етнографічних межах є найвище благо для усіх українських партій, отже поки українська держава не буде відбудована і забезпечена, мусять усі українські партії і групи, всі течії народні чинити згідно: мусять бути деклароване повне примирення українських партій, мусять бути відкинуті на бік амбіції, як особисті, так і партійні: при відновленні української державности мусять бути кабінет міністрів коаліційний, як доказ всеукраїнської солідарности і єдиної національної волі.

4. В справі земельній парцеляція панської власности для розподілення її безземельному і малоземельному українському селянству на правах власности з забезпеченням на будучину шляхом державного законодавства як од концентрації землі в поодиноких руках, так і од дроблення земельної власности нище норми споживчої.

Усунення всякого нетрудового елемента з землеробної продукції.

а) Земельну реформу переводити з обачністю, аби не зменшувати висоти техніки і хлібної продукції, не зменшити продуктивности хліборобства, бо від сего можуть дуже постраждати нехліборобські класи, населення міст, в першу чергу робітництво мійське (що ми зараз і спостерегаємо).

б) Селянство одержує землю за викуп в державу.

І. Безземельному чи малоземельному селянинові треба дати не тільки голу землю, але і допомогти йому стати господарем: треба дати средства для здобуття коней, корови, плуга, борони, взагалі живого і мертвого інвентаря, а також для господарських будівель. Інакше селянство не зможе використати наділеної йому землі. Все це потребує величезних средств.

II. Окрім того майже вся панська земля, а надто велика посілість задовжена в банках, місцевих і закордонних, — а ці борги мусять бути сплачені.

III. Взагалі переведення всієї реформи на Україні потребує величезних средств, які держава може добути тільки через викуп землі селянами.

IV. Правдиве народне представництво, що вироблятиме земельні закони і переводитиме земельну реформу (Український парламент) зуміє забезпечити інтереси українського селянства і погодить інтереси селянства з інтересами держави.

V. При розв'язанні земельного питання не мусять бути демагогії, яка до сього часу служила головною причиною, через яку селянство і досі не одержало землі.

VI. Шлях до запровадження принципів соціалізму в хліборобську продукцію мусять бути і буде еволюційний.

Через з'єднання праці шляхом кооперації селянство перейде од індивідуального оброблення землі до колективного виключно на ґрунті економічних вигод колективного оброблення землі.

Колективне оброблення землі поволі розповсюдиться на всю українську територію в „шир і гллуб“, поволі пристосовуючи психологію мас до колективізму, колективне оброблення землі шляхом еволюції перейде до оброблення соціалістичного.

а) Цей еволюційний шлях до соціалізму буде і в інших галузях продукції (фабрична праця).

5. В справі робітничій партія як і раніше обстоює 8 годинний робітничий день і 44 годинний тиждень з пониженням числа годин праці в підприємствах тяжких, або шкідливих для здоров'я, взагалі робітниче законодавство по зразку найбільш прогресивних держав світа.

У. П. С. С. твердо стояла, стоїть і стоятиме на своїх давніх гаслах:

1. Хай живе Самостійний Український нарід, правний господарь на своїй землі!

2. Хай живе всевітнє визволення поневолених націй!

3. Хай живе всевітнє визволення праці від влади капітала.

1. січня 1920. р.

Центральний Комітет Української
Партії Самостійників-Соціалістів (У. Н. П.).

Статут

Української партії Самостійників-Соціалістів.

(У. Н. П.)

Члени партії.

1. Членом партії може бути кожен Українець, хто поділяє програм партії, підлягає її дисципліні і вкладає ухвалені партією членські внески. Член У. П. С.-С. не може бути одночасно і членом якої іншої політичної партії.

2. Нові члени до партії вступають за порукою не менш як 2 дійсних членів її і по ухвалі тої місцевої організації (громади) партії, до якої вони вступають. Члени Укр. парламенту вступають до партії без поруки.

3. Член партії вибуває з партії: а) з власної волі, б) коли, без певних причин, на протязі півроку не буде платити своїх членських внесків, в) по постанові загальних зборів організації, до якої той член приписаний, або партійного з'їзду чи Центрального Комітету (більшістю $\frac{2}{3}$ членів).

Увага. Член партії, виключений місцевими зборами, має право зголошення до Центр. Комітету партії і партійного з'їзду.

Організація партії.

4. Вся організація членів партії розпадається на загальну (Всеукраїнську), окружні (краєві) і місцеві громади членів партії.

5. Найвищою законодавчою владою партії являється Всеукраїнський партійний з'їзд її членів, а найвищою виконавчою владою — Центральный Комітет Партії.

6. Всеукраїнський з'їзд партії скликається не менше разу на рік з представників місцевих партійних громад і окружних чи краєвих комітетів, а також членів Ц. К.

7. Кожна місцева громада, яка налічує од 10 до 50 членів, посилає на з'їзд 1-го представника, од 51 до 200 членів — двох представників, більше 200 членів 3 представників.

Увага. Кількість представників може бути змінена по постанові партійного з'їзду або передана до компетенції Центр. Комітету.

8. Основною організацією партії являється місцева громада (по осідку її, як напр. — місто, село чи яка громадська або військова організація). Місцеві громади об'єднуються в

більші (міські, волостні, окружні, краєві), а всі громади у Всеукраїнську партійну організацію.

9. Кожна місцева громада має свій місцевий комітет, з числа членів, скільки найде потрібним, але не менше трьох (голови, писаря і скарбника), яких обирає на своїх загальних зборах. Місцеві об'єднання теж мають комітети з 3—7 членів, обираємих на загальних зборах чи з'їздах членів об'єднання на 1 рік.

10. Окружні, краєві (з кількох округів чи земель України) і всеукраїнська громади партії вибирають на своїх з'їздах Комітет (окружний, краєвий, центральний) з 15 членів, з яких не менше $\frac{1}{2}$ членів повинна бути з мешканців осідку комітета.

11. Поділ партійної громади на всеукраїнську, окружні і місцеві обов'язковий, інші об'єднання утворюються, коли в тому виявиться потреба.

Комітети.

12. Комітети являються виконавчими органами партійних громад. В поміч їм відповідними громадами можуть закладатися також відповідні комісії і секції. Члени парламентської фракції партії беруть участь в роботі Ц. К. і у всіх інших комітетах з правом дорадчого голосу.

13. Центральний Комітет, як вищий партійний виконавчий орган, веде всі справи партії, згідно з програмом і статутом партії і постановами партійних з'їздів. Він веде реєстр всім організаціям партії, приймає нові громади, дбає про розвиток партії і взагалі кермує всім партійним життям.

14. Кожна нова партійна громада повинна подати про себе відомости до Ц. К., через окружний чи краєвий комітет і повинна бути ним затвержена. Не затвержена громада має право оскарження до партійного з'їзду.

15. Колиб яка громада чи окремих член партії не відповідали своєю поведінкою програму партії чи партійній дисципліні, то Ц. К. має право усунути такого члена чи громаду і доложити про це на найближчому партійному з'їзді.

16. Центральний Комітет може призначати своїх уповноважених для організації провінціальних та місцевих громад і ознайомлення з їх діяльністю. Такі уповноважені мають право дорадчого голосу на засіданнях комітетів, з'їздів і зборів, доручених їм районів.

17. Кожна місцева громада взагалі являється організацією цілком автономною. Обсяг діяльності окружних, краєвих і місцевих комітетів, як і Центр. Комітету, нормується постановами відповідних партійних з'їздів і загальних зборів членів партії, але в межах програму і статуту партії, всеукраїнських партійних з'їздів і директив Ц. К.